

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ»
ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв
Кафедра дошкільної та початкової освіти

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня: «магістр»

на тему

ФОРМУВАННЯ ВМІННЯ ВИСЛОВЛЮВАТИ ВЛАСНУ ДУМКУ ПІД ЧАС РОБОТИ З ТЕКСТОМ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Виконала : студентка II курсу, 61 групи

Спеціальності АЗ «Початкова освіта»

Лобок Надія Віталіївна

Науковий керівник:

к. пед. н., доцент Притулик Наталія Валеріївна

Чернігів 2025

Роботу подано до розгляду «___» _____ 2025 року.

Студентка

_____
(підпис)

_____
(прізвище та ініціали)

Науковий керівник

_____
(підпис)

_____
(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засідання кафедри дошкільної та початкової освіти

протокол № _____ від «___» _____ 2025 р.

Студентка допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

В. о. зав. кафедри

_____
(підпис)

Ірина ТУРЧИНА

(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Лобок Н. В. Формування вміння висловлювати власну думку під час роботи з текстом на уроках української мови в початковій школі. Спеціальність А3 Початкова освіта. Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. 2025. 75 с.

У магістерській роботі обґрунтовано значущість формування вміння молодших школярів висловлювати власну думку у процесі роботи з текстом. З'ясовано зміст понять «висловлювання власної думки», «аргументація», «емоційний інтелект», визначено критерії та показники сформованості відповідних умінь. Проаналізовано психолого–педагогічні та лінгводидактичні засади розвитку мовленнєвої самостійності учнів. Розроблено й експериментально перевірено методику формування уміння аргументовано висловлювати позицію засобами роботи з текстом. Ефективність методики підтверджено результатами педагогічного експерименту.

Ключові слова: висловлювання власної думки, аргументація, робота з текстом, емоційний інтелект, молодший школяр.

ANNOTATION

Lobok Nadiia. Developing Primary School Pupils' Ability to Express Their Own Opinion While Working with Texts in Ukrainian Language Lessons. Specialty A3 Primary Education. Chernihiv National University "Collegium" named after T. H. Shevchenko. 2025. 75p.

The master's thesis highlights the importance of developing primary school pupils' ability to express their own opinion through text-based learning. The concepts of opinion expression, argumentation, and emotional intelligence are clarified; criteria and indicators of pupils' skills are defined. Psychological, pedagogical, and linguodidactic foundations of developing speech independence are analyzed. A methodology for fostering argumentation skills while working with texts was designed

and experimentally validated. Its effectiveness was confirmed through improved coherence, logic, and expressiveness of pupils' statements.

Keywords: opinion expression, argumentation, text-based learning, emotional intelligence, primary school pupil.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ВМІННЯ ВИСЛОВЛЮВАТИ ВЛАСНУ ДУМКУ В УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	10
1.1. Психолого–педагогічні особливості розвитку мовленнєвої діяльності молодших школярів	10
1.2. Аналіз програм та підручників з української мови для початкової школи....	18
1.3. Роль емоційного інтелекту у формуванні вміння аргументовано висловлювати власну думку.....	22
Висновок до 1 розділу.....	29
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ ФОРМУВАННЯ ВМІННЯ ВИСЛОВЛЮВАТИ ВЛАСНУ ДУМКУ ПІД ЧАС РОБОТИ З ТЕКСТОМ У ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ.....	31
2.1. Аналіз сучасного стану формування вміння висловлювати власну думку під час роботи з текстом у початковій школі	31
2.2. Характеристика методів та прийомів формування в учнів 3 класів уміння висловлювати власну думку.....	34
2.3. Експериментальне дослідження ефективності розроблених методичних матеріалів.....	41
ВИСНОВКИ.....	55
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА.....	58
ДОДАТКИ.....	63

ВСТУП

Актуальність дослідження. Формування вміння висловлювати власну думку є одним із ключових завдань сучасної початкової освіти, оскільки розвиток комунікативної компетентності визначено провідним напрямом у Державному стандарті початкової освіти України [1]. Це вміння належить до наскрізних умінь, що забезпечують не лише успішне опанування навчальних дисциплін, але й розвиток особистості в цілому. Здатність аналізувати, критично осмислювати інформацію та чітко формулювати свої думки є основою для становлення відповідального, активного й творчого громадянина [2].

В умовах сучасного інформаційного суспільства вміння висловлювати власну думку є важливою складовою комунікативної культури. Особливої актуальності це набуває у молодшому шкільному віці, коли формуються основи мовленнєвих навичок, логічного мислення та емоційного самовираження [3]. Сучасна школа має створити умови для розвитку дитини як особистості, здатної мислити критично, співпрацювати, аргументовано висловлювати свої ідеї та проявляти ініціативу – тобто формувати наскрізні вміння, передбачені Концепцією Нової української школи [4].

У сучасній початковій школі особлива увага приділяється розвитку комунікативної компетентності учнів, важливою складовою якої є здатність висловлювати власну думку. Ефективним засобом розвитку цього вміння є робота з текстами на уроках української мови, адже саме текст є джерелом нової інформації, зразком мовленнєвої діяльності та основою для формування критичного мислення [5].

На етапі реформування освіти, у межах реалізації Концепції Нової української школи, питання формування в молодших школярів вміння висловлювати власну думку набуває особливої ваги. Науковці наголошують, що сучасна дитина має навчитися мислити самостійно, приймати рішення,

відстоювати власну позицію та робити це у формі усного й писемного мовлення [6].

Сучасні дослідження підтверджують необхідність розвитку гнучких навичок (soft skills), зокрема комунікативних, емоційного інтелекту та критичного мислення, з раннього віку [7]. Українські вчені – О. Пометун, І. Бех, Л. Кондратенко, О. Савченко, Н. Гавриш, Г. Костюк, Л. Пироженко, Т. Шелестова, О. Коваленко – у своїх працях підкреслюють значення розвитку особистості дитини через активну мовленнєву діяльність і творче самовираження.

Як зазначає О. Пометун, критичне мислення молодших школярів передбачає вміння усвідомлювати власну позицію, логічно її обґрунтовувати та робити обґрунтовані висновки. У працях І. Беґа підкреслюється значущість розвитку ціннісно–сміслової сфери дитини, адже саме вона формує здатність учня вербалізувати власні переконання та здійснювати морально–оцінні судження. О. Савченко, аналізуючи особливості навчання в початковій школі, наголошує на важливості стимулювання пізнавальної самостійності й активності учнів у мовленнєвій діяльності. У дослідженнях Н. Гавриш, Л. Пироженко та інших сучасних учених акцент робиться на формуванні комунікативної компетентності як ключової умови соціального становлення молодшого школяра.

Попри значну увагу науковців до означеної проблеми, у практиці початкової освіти розвиток уміння висловлювати власну думку нерідко залишається на другорядних позиціях. Це призводить до того, що учні мають труднощі з аргументацією власної позиції, налагодженням діалогу та участю в обговореннях. Така ситуація засвідчує потребу в розробленні та впровадженні цілісної методики, спрямованої на формування в молодших школярів уміння логічно, грамотно й упевнено висловлювати судження. Ефективна методична система повинна враховувати вікові, когнітивні та емоційні особливості дітей, створювати комфортний освітній простір, заснований на довірі та підтримці, що сприятиме розвитку особистості, здатної до усвідомленої комунікації та самовираження.

Саме тому нами була обрана тема магістерської роботи «Формулювання вміння висловлювати власну думку під час роботи з текстом на уроках української мови в початковій школі».

Об'єкт дослідження: освітній процес у початковій школі.

Предмет дослідження: розвиток уміння учнів 3 класу формулювати та письмово висловлювати власну думку в процесі виконання творчих письмових завдань.

Мета дослідження: розробити методи та прийоми формування в молодших школярів уміння висловлювати власну думку під час виконання творчих письмових завдань у 3 класі та перевірити їх ефективність в освітньому процесі.

Завдання дослідження:

- 1) проаналізувати психолого–педагогічну та методичну літературу з проблеми дослідження;
- 2) розробити та апробувати методи, прийоми для розвитку вміння письмово висловлювати власну думку;
- 3) провести педагогічний експеримент і проаналізувати його результати;
- 4) розробити рекомендації для педагогів щодо впровадження розроблених методичних матеріалів у практику роботи сучасної початкової школи.

У процесі дослідження було використано такі **методи:**

а) *теоретичні:* порівняльний аналіз психолого–педагогічної літератури, вивчення й узагальнення педагогічного досвіду вчителів для визначення стану та перспектив досліджуваної проблеми; аналіз, синтез, систематизація, класифікація дозволили систематизувати теоретичні матеріали з проблеми дослідження та зробити висновки з експериментального дослідження на основі отриманих у його процесі даних;

б) *емпіричні:* аналіз та узагальнення досвіду вчителів сприяли вивченню стану проблеми в шкільній практиці; педагогічний експеримент дав змогу виявити умови формування наскрізного вміння висловлювати власну думку.

Практичне значення роботи полягає у створенні методичних матеріалів, спрямованих на формування в молодших школярів уміння логічно, грамотно та емоційно висловлювати власні думки в письмовій формі. Розроблені вправи можуть бути використані вчителями початкових класів у процесі викладання української мови. Увагу приділили ще і емоційному мовленню дитини, адже саме емоційне забарвлення висловлювання допомагає дитині передавати власну думку, почуття ставлення до змісту написаного та робить мовлення живим, переконливим і виразним. Матеріали дослідження можуть бути застосовані в практиці вчителів початкових класів.

Апробація результатів дослідження відбулась у процесі участі у Всеукраїнській науково–практичній студентській конференції «Інноватика та традиції в освіті історичний досвід і сучасні виклики розвитку дошкільної, початкової, мистецької освіти та культури» (м. Чернігів, 28 березня 2025) та Всеукраїнській науково–практичній онлайн конференції з міжнародною участю «Стратегія та практика організації освітнього процесу в умовах невизначеності: нові виклики та перспективи реалізації» (м. Чернігів, 25 червня 2025).

Публікації: за матеріалами кваліфікаційної роботи опубліковано тези доповіді: Лобок Н.В. Формування вміння висловлювати власну думку під час роботи з текстом на уроках української мови в початковій школі. *Матеріали всеукраїнської науково–практичній студентській конференції «Інноватика та традиції в освіті історичний досвід і сучасні виклики розвитку дошкільної, початкової, мистецької освіти та культури»* (м. Чернігів 2025).

Експериментальна база дослідження. Експериментальна частина дослідження проводилася на базі «ЛІКО–ШКОЛИ» м. Києва. У роботі взяли участь учні 3–х класів (60 дітей), а також учителі (20 педагогів) початкової школи.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел в кількості 53 та додатків 3. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить – 57 сторінок, обсяг основного тексту – 74 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ВМІННЯ ВИСЛОВЛЮВАТИ ВЛАСНУ ДУМКУ В УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Психолого–педагогічні особливості розвитку мовленнєвої діяльності молодших школярів

У сучасному освітньому просторі України особлива увага приділяється розвитку всебічно розвиненої особистості, здатної до критичного мислення, самовираження та активної участі в житті суспільства. Формування вміння висловлювати власну думку є одним із ключових аспектів цього процесу, що має важливе значення як для особистісного зростання дитини, так і для її успішної соціалізації та академічних досягнень. В умовах реформування освіти, зокрема впровадження Концепції Нової української школи (НУШ), розвиток таких компетентностей, як комунікація, критичне мислення та творчість, визначено пріоритетними. Уміння аргументовано висловлювати власну позицію, обґрунтовувати свої судження та брати участь у дискусіях є невід’ємною складовою комунікативної компетентності, що зазначена у Державному стандарті початкової освіти [1; 2].

З огляду на це, дослідження теоретичних засад формування вміння висловлювати власну думку в учнів молодшого шкільного віку є надзвичайно актуальним. У цьому розділі розкривається сутність поняття «власна думка», його зв’язок із мовленнєвою діяльністю та комунікативною компетентністю, а також специфіка висловлювання думки дітьми молодшого шкільного віку.

У психолого–педагогічній літературі поняття «власна думка» тісно пов’язане із розвитком самосвідомості, критичного мислення та пізнавальної активності дитини [16]. З психологічного погляду воно означає здатність індивіда самостійно формувати судження, оцінки й переконання на основі власного досвіду, знань і аналізу інформації.

Основу теоретичного розуміння цього процесу заклав Л. Виготський, який доводив, що мовлення є засобом формування думки, а розвиток мислення здійснюється через соціальну взаємодію [17]. Його ідеї продовжували Ж. Піаже та Д. Брунер, які підкреслювали, що мовлення дитини є формою активного пізнання світу, засобом інтеріоризації досвіду та вираження індивідуальних поглядів [18].

Важливість мовленнєвого середовища наголошували й українські психологи – Г. Костюк, І. Бех, Н. Гавриш, які зазначали, що розвиток мовленнєвої діяльності дитини відбувається у взаємодії з дорослими й однолітками, через діалог, запитання, оцінки та обговорення [19].

У психолого–педагогічних дослідженнях визначено три основні елементи висловлювання власної думки: інформування, вираження ставлення та аргументований захист позиції [20]. Таке розуміння дозволяє розглядати висловлювання як цілісний процес пізнання, емоційного переживання й мовного самовираження.

У лінгводидактичному аспекті висловлювання власної думки трактується як реалізація комунікативних умінь у навчанні української мови. Сучасні методисти (О. Пометун, Л. А. Пироженко, О. Коваленко, Н. Гавриш) наголошують, що ефективне формування цього вміння можливе лише за умови створення навчальних ситуацій, які вимагають від учнів морального вибору, оцінки, аргументації та самостійного судження [21].

С. Крамаровська підкреслює роль дискусійних методів і технологій критичного мислення у розвитку здатності дітей висловлювати власну позицію [22].

Дослідниці Л. Калмикова та О. Кононко наголошують на важливості інтеграції когнітивних і мовленнєвих процесів у навчанні: дитина не лише граматично формує речення, а й осмислює зміст, оцінює дії героїв, робить моральні висновки [23].

Згідно з підходом О. Савченко, вміння висловлювати власну думку розвивається у процесі діяльнісного навчання, що базується на партнерстві,

діалозі й самостійності. Учні повинні мати змогу обирати тему, пропонувати свої варіанти розв'язання проблеми, аргументувати їх [24].

Педагоги В. Сухомлинський, І. Бех, Л. Кондратенко, Т. Шелестова вважають, що формування власної думки можливе лише в умовах гуманістичного освітнього середовища, заснованого на взаємоповазі та партнерстві [26].

Сухомлинський наголошував: слово вчителя має не нав'язувати, а пробуджувати думку дитини, сприяти її самостійному пошуку істини [27].

Комунікативна компетентність визначається як здатність особистості ефективно використовувати мову для взаємодії з навколишнім світом [28]. За визначенням Л. Пироженко, вона охоплює знання мовних норм, уміння слухати й розуміти співрозмовника, формулювати власні думки й почуття в усній та письмовій формах [29].

Висловлювання власної думки є центральним компонентом комунікативної компетентності, оскільки воно інтегрує мислення, мовлення та емоційний інтелект. Саме через мовлення школяр набуває досвіду самовираження, аргументації та конструктивної взаємодії [30].

Аналіз наукових підходів доводить, що усне й писемне мовлення є взаємопов'язаними формами комунікації, які відіграють провідну роль у процесі висловлювання власної думки [31].

Усне мовлення є первинною формою спілкування, яка забезпечує безпосередній обмін думками, емоціями та враженнями. Його розвиток передбачає збагачення словникового запасу, засвоєння граматичних структур, формування діалогічного мовлення та вміння аргументувати свої судження [32].

Писемне мовлення, на відміну від усного, потребує більшої свідомості, логічності та структурованості. Воно формує аналітичне мислення, увагу до мовних норм і відповідальність за власні висловлення [33].

Обидві форми мовлення є взаємодоповнювальними та необхідними для розвитку мовленнєвої культури й самостійності мислення учнів [34].

Специфіка висловлювання думки в молодшому шкільному віці визначається особливостями когнітивного, мовленнєвого та емоційного розвитку дітей. У віці 6–10 років відбувається перехід від наочно–образного до словесно–логічного мислення [35]. Діти починають усвідомлювати власні дії, емоції, робити моральні висновки та обґрунтовувати правильність своїх суджень [36].

Водночас мислення цього віку зберігає риси егоцентризму, через що велике значення має думка дорослого, передусім учителя, як авторитетної особи [37]. Проте поступово зростає вплив однолітків на формування позиції дитини, що сприяє розвитку навичок аргументування та толерантності у висловлюваннях [38].

Мовлення дітей стає граматично правильнішим, з'являються елементи узагальнення, проте формулювання складних абстрактних суджень ще викликає труднощі. Завдання педагога – створювати умови, у яких дитина відчуває підтримку, упевненість і свободу висловлення [40].

Отже, поняття «висловлювання власної думки» у психолого–педагогічній та лінгводидактичній літературі трактується як складний інтегрований процес, що поєднує мислення, мовлення, емоційно–ціннісну сферу й соціальну взаємодію. Його сутність полягає у здатності дитини самостійно формулювати судження, оцінювати події, аргументувати власну позицію та здійснювати свідомий вибір.

З психологічного погляду, формування власної думки є результатом розвитку самосвідомості, критичного мислення й мовленнєвої діяльності, яка розвивається у процесі взаємодії з дорослими та однолітками. Лінгводидактичний аспект підкреслює значення комунікативних умінь і практичного мовленнєвого досвіду, що забезпечується через діалог, дискусію, творчі завдання, роботу з текстом.

Висловлювання власної думки є важливою складовою комунікативної компетентності, визначеної у Державному стандарті початкової освіти та Концепції Нової української школи. Воно виступає не лише як мовленнєва

навичка, а як показник особистісної зрілості учня, його готовності до соціальної взаємодії, морального вибору й самовираження.

У молодшому шкільному віці цей процес має свою специфіку, зумовлену особливостями когнітивного та емоційного розвитку дітей. Тому роль учителя полягає у створенні підтримувального освітнього середовища, де дитина має змогу вільно висловлювати власні думки, відчуваючи довіру, повагу та інтерес до своїх суджень. Саме за таких умов формується мовленнєво активна, самостійна й мисляча особистість – головна мета сучасної початкової освіти.

Психолого–педагогічні дослідження доводять, що мовлення є не лише засобом спілкування, а й важливим чинником розвитку мислення та свідомості дитини [50]. За визначенням Л. Виготського, мовлення виступає «знаряддям мислення», за допомогою якого дитина осмислює дійсність, структурує досвід та формує власне ставлення до навколишнього світу [17].

У молодшому шкільному віці відбувається активне становлення мовлення – процес переходу від наочно–дійового до словесно–логічного мислення [51]. Учні 1–2 класів переважно мислять образами, а в 3–4 класах у них формується здатність до абстрагування, узагальнення й логічного викладу думок, що є передумовою для розвитку зв'язного мовлення [42].

Як зазначає О. Янко, у цей період відбувається активне збагачення словникового запасу, удосконалення граматичної будови мовлення, розширення функцій слова – від номінативної до виражальної та оцінної [43]. Саме мовлення стає засобом самовираження особистості, показником рівня розвитку мислення та культури дитини.

За дослідженнями Г. Костюка та І. Беха, мовленнєва діяльність має глибокий зв'язок із розвитком пам'яті, уваги, уяви, емоційної сфери та моральних якостей школяра. Здатність до осмисленого висловлювання вимагає не лише мовних знань, а й внутрішньої готовності – емоційної врівноваженості, впевненості та мотивації до спілкування .

Розвиток мислення та мовлення відбувається паралельно: формування понять і суджень стимулює появу складних мовленнєвих конструкцій, а

мовлення, своєю чергою, допомагає дитині усвідомити власні думки. Саме тому в психолого–педагогічних дослідженнях мовлення розглядається як провідний механізм когнітивного розвитку [34].

Педагогічний аспект формування мовлення в початковій школі ґрунтується на принципах комунікативної спрямованості, діяльнісного підходу та інтеграції видів мовленнєвої діяльності [24].

Комунікативний підхід передбачає формування мовленнєвих умінь у процесі реального спілкування. Як підкреслював М. Вашуленко, ефективно навчання української мови має бути спрямоване на розвиток «комунікативно–мовленнєвих умінь і навичок, що забезпечують успішну мовленнєву діяльність» [7]. Тобто головною метою є не лише засвоєння мовних норм, а й уміння використовувати їх у щоденному спілкуванні.

Діяльнісний підхід спирається на ідеї розвитку вищих психічних функцій через активну діяльність. Учень не пасивно сприймає знання, а стає їхнім співтворцем, виконуючи різні види мовленнєвих завдань, моделюючи життєві ситуації, аналізуючи тексти.

Інтеграція видів мовленнєвої діяльності – слухання, говоріння, читання, письмо – є ключовою умовою розвитку мовленнєвої компетентності. О. Савченко підкреслювала, що всі ці види мають формуватися у взаємозв'язку, забезпечуючи цілісне сприйняття й продукування мовлення [24].

На практичному рівні реалізація цих підходів передбачає використання різноманітних методів і форм роботи:

- 1) ситуативні вправи – створення умов для спонтанного мовлення (реакції, прохання, оцінки);
- 2) дискусії та мінідебати – навчання аргументації й формування власної позиції;
- 3) рольові ігри – моделювання життєвих ситуацій для комунікативної практики;
- 4) творення власних текстів (оповідань, листів, віршів) – розвиток писемного мовлення;

- 5) перекази та творчі завдання – формування зв'язності мовлення;
- 6) проєктна діяльність – інтеграція всіх видів мовленнєвої активності [31].

Н. В. Гавриш зазначає, що ігрові форми роботи залишаються ефективним засобом розвитку комунікативних умінь, навіть після переходу дитини до школи: «гра забезпечує природність спілкування, знімає страх помилки, стимулює самовираження» [9].

Дослідниці Т. Пахомова та Н. Гавриш підкреслюють, що мовленнєва діяльність формується у тісному зв'язку з когнітивними процесами – увагою, пам'яттю, мисленням. Розвиток зв'язного мовлення передбачає вміння будувати логічні, послідовні висловлювання, що є базою для становлення особистісної позиції дитини [5; 10].

О. Пометун і Л. Пироженко зазначають, що мовленнєва компетентність найефективніше формується у процесі інтерактивного навчання, коли учні стають активними учасниками комунікації. Використання рольових ігор, обговорень і колективних форм сприяє формуванню здатності висловлювати та захищати власну думку [21].

С. Крамаровська акцентує увагу на розвитку критичного мислення через мовлення, підкреслюючи, що навчання має стимулювати дітей до самостійного формулювання суджень, висунення припущень і побудови аргументів [22].

О. Тарасенко наголошує на важливості емоційного компонента мовлення: позитивний емоційний стан сприяє кращому запам'ятовуванню, мотивації та впевненості у висловлюваннях [29].

Згідно з Концепцією Нової української школи, одним із наскрізних умінь є вміння висловлювати власну думку усно й письмово, що забезпечується особистісно-орієнтованим, діяльнісним та компетентнісним підходами [1].

Діти 6–10 років проходять інтенсивний етап мовленнєвого розвитку:

У цей період діти починають уживати синоніми, антоніми, складні речення, порівняльні конструкції. Звукова культура мовлення удосконалюється, однак можуть залишатися незначні фонетичні труднощі [38].

Монологічне мовлення розвивається через перекази, описи, розповіді; діалогічне – через ігрові ситуації, рольові вправи, бесіди. Учні опановують уміння підтримувати розмову, ставити запитання, виражати згоду чи заперечення, що формує основу для подальшого розвитку комунікативної компетентності [15; 16].

Державний стандарт початкової освіти визначає серед очікуваних результатів навчання здатність «висловлювати власні думки, почуття, судження в усній і письмовій формах», що відображає ключову роль мовлення у розвитку критичного мислення й автономності учня [2].

У молодшому шкільному віці формується здатність до аргументації, тобто обґрунтованого висловлення позиції. За Г. Костюком, це свідчить про становлення рефлексії та логічного мислення [19]. Учні вчать не лише висловлювати думки, а й доводити їх правильність, використовуючи приклади, порівняння, причинно–наслідкові зв'язки [13].

Методика розвитку критичного мислення в початковій школі передбачає використання стратегій: «Фішбон», «Інсерт», «Читання з позначками», «Прес–метод», «Займи позицію», «Мікрофон», які формують у дітей уміння аргументувати, висловлювати гіпотези, робити висновки [11].

Метод «Прес» є одним із найефективніших способів навчання формулювати чітку позицію. Він допомагає учням логічно будувати висловлювання за структурою: теза – аргумент – приклад – висновок, що сприяє розвитку усного й писемного мовлення [17].

Отже, психолого–педагогічні особливості розвитку мовлення молодших школярів визначаються взаємодією когнітивних, емоційних і соціальних чинників. Ефективне формування мовленнєвої діяльності можливе за умови:

- урахування вікових психологічних закономірностей;
- застосування комунікативно–діяльнісного підходу;
- інтеграції різних видів мовленнєвої активності;
- створення доброзичливого мовного середовища;

Розвиток мовлення виступає основою становлення мислення, самосвідомості та здатності дитини аргументовано висловлювати власну думку – однієї з ключових компетентностей Нової української школи.

1.2. Аналіз програм та підручників з української мови для початкової школи

Формування вміння висловлювати власну думку є одним із ключових завдань Нової української школи, визначених у Державному стандарті початкової освіти [1] та Концепції «Нова українська школа» [2]. Саме вміння усвідомлено висловлювати власну позицію, аргументувати її та поважати думки інших розглядається як складова ключових компетентностей молодших школярів.

На сучасному етапі початкова освіта функціонує на основі двох Типових освітніх програм для 3–4 класів: під керівництвом О. Савченко [24] і Р. Шияна [17; 33]. Обидві програми розроблено відповідно до принципів дитиноцентризму, діяльнісного підходу, інтеграції та формування ключових компетентностей, серед яких провідне місце займає вміння висловлювати власну думку усно й письмово, критично мислити та аргументувати позицію.

У програмі під керівництвом О. Савченко особлива увага приділяється поступовому формуванню мовленнєвої діяльності та розвитку комунікативної компетентності учнів. У пояснювальній записці наголошується, що одним із результатів навчання є здатність учня висловлювати власну думку щодо змісту прочитаного, аргументувати її, вести діалог та дотримуватися норм мовленнєвої етики [24].

Методична основа програми О. Савченко – лінгводидактична традиція, що спирається на поступове формування мовних умінь через роботу з текстами, розвиток зв'язного мовлення та практичне застосування мовних знань у реальних комунікативних ситуаціях.

Основними методами є:

- робота з текстом і його осмислення (аналіз змісту, формулювання ставлення);
- навчальні дискусії («Обговори», «Вислови свою думку»);
- написання коротких письмових висловлювань і творів–мініатюр;
- колективне створення текстів;
- аналіз вчинків персонажів і власних емоцій.

Програма О. Савченко передбачає системність і поступовість формування вмінь, що узгоджується з її дидактичними принципами [4]. У мовно–літературній освітній галузі ця програма забезпечує мовленнєву практику через різні види діяльності – слухання, говоріння, читання та письмо. Відповідні завдання мають комунікативний характер: «Вислови свою думку», «Поясни», «Порівняй», «Обговори в групі».

Типова освітня програма під керівництвом Р. Шияна [17] реалізує діяльнісний і дослідницький підхід, у центрі якого – навчання через співпрацю, пошук, рефлексію.

У програмі передбачено розвиток здатності до усного і письмового висловлення думки, участі у спільному обговоренні, формулювання аргументованих суджень. Особливу увагу приділено інтегрованим змістовим лініям:

- «Читаю – розумію – висловлююся»;
- «Досліджую світ»;
- «Взаємодію з іншими».

Методичні прийоми програми Р. Шияна зорієнтовані на дослідницьку активність учнів: спостереження, висування гіпотез, аналіз інформації, колективне обговорення результатів, проєктні завдання, презентації. Такі методи сприяють розвитку критичного мислення, самостійності й уміння аргументувати.

Порівняно з програмою О. Савченко, у підході Р. Шияна більш чітко виражено інтерактивність і формувальне оцінювання: учитель виступає не лише як організатор навчання, а як фасилітатор, який створює умови для вільного обміну думками та самостійного пошуку розв’язань.

Програма О. Савченко орієнтується на системність, послідовне формування мовленнєвих умінь, роботу з текстом і традиційні дидактичні форми. Програма Р. Шияна – на інтегрованість, проєктно–дослідницьку діяльність, формувальне оцінювання, партнерське навчання.

Спільним для обох програм є:

- орієнтація на розвиток критичного та творчого мислення;
- інтеграція різних видів мовленнєвої діяльності;
- дитиноцентризм та формування мовленнєвої автономії учнів;
- сприяння становленню уміння аргументувати власну позицію.

Особливістю програми О. Савченко є перевага мовно–аналітичної роботи, а в програмі Р. Шияна акцент робиться на дослідженні, практичних завданнях, груповій комунікації.

Обидва підходи є взаємодоповнювальними: програму О. Савченко можна вважати структурною основою мовної освіти, а програму Р. Шияна – середовищем активної комунікації та розвитку критичного мислення.

Реалізація цілей програм відбувається через систему підручників, які відображають різні методичні стратегії. У підручнику «Українська мова та читання. 3 клас» (О. Савченко) упроваджено систему завдань «Обговори», «Моя думка», «Вислови своє ставлення», «Моя позиція», спрямованих на розвиток критичного мислення та уміння аргументувати [24].

У підручнику М. Вашуленко особливу увагу приділено розвитку зв'язного мовлення через поетапне формування умінь: від усвідомлення змісту тексту до створення власного висловлювання. Авторка пропонує методи діалогічного та монологічного мовлення, вправи на добір аргументів і складання планів [7].

Підручники Г. Остапенко та І. Большакової («Я досліджую світ», «Українська мова та читання») реалізують інтегрований підхід: кожна тема поєднує пізнавальні, мовленнєві та емоційні завдання, які стимулюють висловлення власних висновків, формулювання гіпотез, участь у діалозі. Рубрики «Обговори з другом», «Що ти думаєш?», «Досліди», «Зроби висновок» формують комунікативну активність і рефлексію учнів [4; 7].

Л. Пономарьова у своїх навчально–методичних посібниках наголошує на важливості формувального оцінювання: завдання типу «Оціни себе», «Що вдалося найкраще?» спонукають дітей до самоаналізу й підвищують мотивацію до висловлення власної позиції [4; 9].

Таким чином, усі аналізовані підручники відповідають вимогам компетентнісного навчання, однак розрізняються ступенем активності та інтерактивності завдань. Найбільш дослідницький і гнучкий підхід реалізовано в підручниках Р. Шияна та його команди, тоді як О. Савченко і М. Вашуленка зберігають чітку структуру й поступовість формування навички.

Сучасна методика розвитку мовлення у молодших школярів базується на інтеграції комунікативного, діяльнісного, особистісно орієнтованого та критично–мисленнєвого підходів.

До ключових методів і прийомів належать такі: інтерактивні вправи, дискусії та дебати, які вчать аргументувати й слухати співрозмовника [9], рольові ігри, що моделюють життєві ситуації, створення мінітворів і робота в парах і групах – сприяє колективному пошуку аргументів.

Отже, аналіз Типових освітніх програм О. Савченко та Р. Шияна, а також підручників сучасної початкової школи, засвідчив, що формування вміння висловлювати власну думку є наскрізною метою навчання української мови. Програма О. Савченко забезпечує системність і поступовість розвитку мовлення, тоді як програма Р. Шияна створює простір для дослідницької, інтерактивної та рефлексивної діяльності. Поєднання цих підходів у практиці дає змогу досягти гармонійного розвитку мовленнєвої, критично–мисленнєвої та соціальної компетентностей молодших школярів.

1.3. Роль емоційного інтелекту у формуванні вміння аргументовано висловлювати власну думку

Сучасні психолого–педагогічні дослідження переконливо доводять, що розвиток емоційного інтелекту молодших школярів є ключовою умовою формування їхнього вміння аргументовано висловлювати власну думку. В основі цього процесу лежить взаємодія емоційної та когнітивної сфер, які забезпечують усвідомленість, глибину та логічну послідовність мовленнєвого висловлювання дитини

Емоційний інтелект у початковій школі розглядається як комплекс умінь, що охоплює емоційну обізнаність, емпатію, саморегуляцію та здатність інтегрувати емоційні переживання у процеси мислення й комунікації. Саме ці здібності дають учням можливість не лише передавати інформацію, а й обґрунтовувати власну позицію, оцінювати почуття інших, контролювати тональність висловлювання та відповідально ставитися до комунікативної взаємодії [40].

Науковці наголошують, що емоційний інтелект виконує низку важливих функцій у мовленнєвому розвитку молодших школярів. Зокрема, за результатами досліджень Н. Білоусової, І. Голубовської та В. Підгурської, емоційно компетентні діти проявляють значно вищий рівень аргументації у висловлюваннях, краще розуміють підтексти та емоційні стани співрозмовників, що сприяє підвищенню якості комунікації загалом [42]. Вони здатні глибше інтерпретувати художні образи, наводити більш переконливі аргументи, застосовувати рефлексивні судження, що напряду впливає на розвиток логічного мовлення.

У дослідженнях О. Корольової відзначено, що емоційний інтелект забезпечує вміння школярів обирати мовленнєво доцільні способи висловлення думки, уникати імпульсивних реакцій та будувати аргументацію з урахуванням ситуації спілкування [43]. Це особливо важливо під час роботи з текстами, де учень повинен не лише відтворити зміст, а й здійснити його емоційно–ціннісний

аналіз, встановити причинно–наслідкові зв'язки, визначити позицію автора та власне ставлення до зображених подій.

Дослідження Л. Помиткіної доводять, що розвиток емоційного інтелекту в молодшому шкільному віці сприяє формуванню в учнів уміння усвідомлювати власні почуття, вербалізувати емоційні стани та пояснювати причини своїх переживань. Це, у свою чергу, підсилює здатність дітей аргументувати судження, робити емоційно й логічно вмотивовані висновки та краще розуміти позицію іншого. Науковці підкреслюють, що емоційна компетентність є важливою умовою розвитку комунікативної компетентності, визначеної Концепцією Нової української школи як ключової.

Значення емоційного інтелекту у розвитку мовлення підтверджують і сучасні емпіричні дослідження. Зокрема, роботи В. Демченко та О. Одарчук демонструють, що діти з високим рівнем емоційної обізнаності проявляють більш розгорнуті, мотиваційно вмотивовані судження, вміють пояснювати причини власних оцінок, що дозволяє вважати емоційний інтелект фундаментом формування критичного мислення [46; 47].

Особливу роль відіграє використання художнього тексту – одного з найбільш емоційно насичених навчальних ресурсів. За даними О. Тарасенко, робота з літературними образами стимулює дитину не лише аналізувати події, а й проникати в емоційні стани героїв, що сприяє формуванню емпатійних і рефлексивних висловлювань [48]. Саме через емоційне переживання змісту учень формує аргументацію, засновану на особистісно значущому досвіді.

Психолінгвістична теорія становить теоретичну основу сучасних методик навчання української мови, спрямованих на розвиток зв'язного мовлення і формування вміння учнів усвідомлено висловлювати власні думки. Українські дослідники – М. Вашуленко, Л. Коваль, Н. Бібік, О. Савченко, Т. Симоненко – доводять, що мовленнєва діяльність дитини є результатом активного мисленнєво–емоційного процесу, а тому навчання має будуватися на засадах діяльнісного, інтерактивного та особистісно орієнтованого підходів.

Згідно з психолінгвістичною моделлю, мовлення розглядається як процес, у якому мислення, мова та емоції функціонують у єдності. Емоційно–мотиваційний компонент визначає спрямованість висловлювання, а когнітивний – структурує його зміст [35; 34]. Саме тому в сучасній методиці навчання української мови вчитель виступає не лише джерелом знань, а й фасилітатором комунікативного процесу, допомагаючи учневі усвідомити зміст, емоційний тон і аргументацію власних висловлювань [7; 2].

Таким чином, психолінгвістичний підхід дає змогу розкрити закономірності формування мовлення дитини й забезпечує наукове підґрунтя для методик, які спрямовані на розвиток уміння висловлювати власну думку в емоційно насиченому контексті навчання [4].

Емоційна сфера є фундаментом становлення особистості молодшого школяра, його самосвідомості, мовленнєвої активності та здатності до співпереживання. Як стверджував Л. Виготський, емоції є «внутрішніми рушіями свідомості», які визначають, як саме дитина думає і висловлює свої думки [34].

Для учнів 3 класу характерна особлива емоційна відкритість, гнучкість почуттів і зростаюча здатність до рефлексії власних переживань. Саме в цьому віці починає формуватися емоційна рефлексія – усвідомлення того, що «я можу відчувати і думати по–іншому, ніж інші». Це стає базою для розвитку власної позиції та її аргументованого вираження.

Наукові праці О. Савченко [4], М. Вашуленка [7] та Н. Бібік [32] доводять, що розвиток емоційної сфери безпосередньо впливає на мовленнєву діяльність дитини: чим багатший емоційний досвід, тим глибше та змістовніше висловлювання. Емоційно насичене середовище створює умови для смислотворення – дитина не лише відтворює зміст, а й формує власне бачення через емоційне переживання [29].

Емоції виконують у мовленні низку функцій – мотиваційну, смислотворчу та регулятивну. За О. Леонтьєвим, саме емоційна оцінка ситуації спонукає дитину до мовленнєвої дії [35]. Психолінгвістичні дослідження (А. Лурія)

доводять, що перед вербалізацією думки завжди відбувається етап емоційного осмислення події [35].

У процесі навчання української мови діти оволодівають важливими емоційно–мовленнєвими якостями:

- емпатійністю – здатністю розуміти почуття інших;
- самовираженням – умінням передавати власні емоції словом;
- емоційною саморегуляцією – здатністю контролювати тон і зміст висловлювання;
- рефлексивністю – умінням пояснити причини власних думок [5; 32].

Так формується логічно–емоційна структура мовлення, у якій думка обґрунтовується через особистісне переживання. Це відповідає принципам НУШ, згідно з якими мовленнєвий розвиток розглядається не лише як технічне вміння говорити, а як процес самопізнання і соціальної взаємодії [1; 2].

Розвиток емоційного інтелекту в початковій школі можливий лише за умови створення підтримувального освітнього середовища. Дослідження О. Савченко [4], М. Вашуленка [7], Т. Тарасенко [29] свідчать, що для формування вміння аргументовано висловлювати власну думку необхідно:

- підтримувати емоційну безпеку учня;
- організовувати навчальні діалоги без страху помилки;
- заохочувати емпатію та рефлексію через творчі завдання;
- використовувати художні тексти, що спонукають до емоційного аналізу ситуацій.

Вправи на кшталт «емоційного кола», «щоденника почуттів» чи «світлофора емоцій» ґрунтуються на підходах, висвітлених у працях Д. Гоулмана, який пов'язує розвиток емоційної обізнаності з умінням людини продуктивно взаємодіяти та висловлювати власні переживання. У вітчизняному науковому дискурсі подібні методики підтримують Н. Гавриш та Л. Пироженко, наголошуючи, що робота з емоційним досвідом дитини сприяє її відкритості, здатності висловлювати думки та формуванню внутрішньої мотивації до спілкування.

Використання подібних вправ у процесі навчання в початковій школі сприяє активізації мовленнєвої діяльності учнів, спонукає їх до включення в комунікативну взаємодію та стимулює формування навичок логічного, обґрунтованого висловлювання власних думок.

Розвиток здатності дитини до побудови висловлювань є наслідком взаємодії кількох внутрішніх механізмів, які забезпечують перехід від мовного сприймання до усвідомленого говоріння. Науковці звертають увагу, що цей процес є багаторівневим і базується як на когнітивних структурах, так і на емоційно–мотиваційній складовій. Зокрема, мовленнєва активність дітей ініціюється внутрішньою потребою висловитися, прагненням бути почутими, що формується ще на ранніх етапах соціального розвитку.

Одним із таких механізмів є мотиваційно–емоційний, який зумовлює потребу в мовленнєвій взаємодії як спосіб самовираження та підтримання зв'язку з оточенням. Когнітивно–емоційний компонент об'єднує розумову обробку інформації з емоційним її переживанням, сприяючи глибшому осмисленню змісту мовлення.

Особливу роль відіграє рефлексивний механізм, завдяки якому дитина починає аналізувати власні думки, структурувати мовлення та коригувати його відповідно до комунікативної ситуації. Комунікативний рівень відповідає за орієнтацію висловлювання на співрозмовника, вимагаючи дотримання норм взаєморозуміння, діалогу та мовленнєвої співпраці.

Завершує цю систему саморегуляційний механізм, що дозволяє учню не лише контролювати власний емоційний стан у процесі спілкування, а й виявляти толерантність, уважність до позиції іншого, демонструвати повагу до чужої думки. Саме поєднання цих внутрішніх регуляторів забезпечує поступове становлення здатності до аргументованого, емоційно насиченого та логічного висловлювання, яке відповідає не лише освітнім цілям, а й соціальним запитам сучасного суспільства.

Застосування цих механізмів у навчальному процесі забезпечує формування в учнів емоційно осмисленого, логічно обґрунтованого мовлення.

Емоційна забарвленість мовлення є ключовим чинником його змістовності. Через емоційне співпереживання дитина формує не лише оцінку, а й аргументацію (запитання типу: «Як би ти вчинив на місці героя?», «Що б ти сказав другові, який засмутився?», «Що відчував автор, коли писав цей твір?»).

Таким чином, емоційний інтелект є механізмом, що об'єднує когнітивні, мотиваційні та соціальні процеси у мовленні дитини. Розвинена емоційна чутливість підвищує якість аргументації, логічність та гуманістичну спрямованість висловлювань [31; 41].

Проведений аналіз психологічних і педагогічних джерел дозволяє зробити узагальнення щодо ролі емоційного інтелекту у формуванні вміння аргументовано висловлювати власну думку:

1) мовлення і емоції функціонують у тісному взаємозв'язку: емоційна оцінка є джерелом смислу для висловлювання;

2) емоційний інтелект є основою розвитку усвідомленої комунікації, адже через усвідомлення почуттів дитина вчиться розуміти себе й інших;

3) психологічні механізми (мотиваційний, когнітивно–емоційний, рефлексивний, комунікативний, саморегуляційний) забезпечують поступовий перехід від емоційного переживання до аргументованого висловлення позиції;

4) педагогічні умови, орієнтовані на емоційно безпечне середовище та партнерську взаємодію, створюють можливість для активного самовираження учнів;

5) методичні рекомендації вказують на доцільність систематичного використання емоційно–рефлексивних завдань у навчанні української мови, що сприяє розвитку як емоційної зрілості, так і логічної аргументації.

Отже, формування вміння аргументовано висловлювати власну думку неможливе без розвитку емоційного інтелекту. Наукові підходи Л. Виготського, О. Леонтєва, О. Лурії, М. Вашуленка, О. Савченко переконливо доводять: емоційно свідоме мовлення це не лише показник культури комунікації, а й маркер особистісної та інтелектуальної зрілості молодшого школяра. Саме через емоційне усвідомлення дитина оволодіває здатністю бачити проблему під

різними кутами, співвідносити власні судження з позиціями інших і вибудовувати аргументацію, засновану на особистісно значущому досвіді.

Важливо зазначити, що розвиток емоційного інтелекту не є окремою дидактичною лінією, а органічно інтегрується у зміст мовно–літературної освіти. Робота з художніми текстами, створення власних висловлювань, обговорення морально–етичних ситуацій стають тим середовищем, у якому дитина навчається розуміти себе та інших, емоційно реагувати на зміст прочитаного та логічно обґрунтовувати свої думки.

Поступове включення емоційно забарвлених завдань у навчальний процес сприяє становленню здатності учнів контролювати власні реакції, усвідомлювати причини переживань і використовувати їх як основу для формування чіткої, логічної, аргументованої позиції. Це, у свою чергу, формує фундамент для подальшої навчальної успішності, адже учень з розвиненим емоційним інтелектом краще розуміє завдання, активніше бере участь в обговореннях, більш відповідально ставиться до власних висловлювань і демонструє сформованість критичного мислення.

Таким чином, емоційний інтелект постає не допоміжним, а базовим компонентом розвитку мовленнєвої компетентності. Його формування забезпечує перехід від простого відтворення тексту до змістовного, емоційно насиченого та логічно структурованого висловлювання, що відповідає вимогам Нової української школи та сучасним психолінгвістичним тенденціям. Саме тому системна робота над розвитком емоційного інтелекту має бути інтегрованою у всі етапи навчання української мови, забезпечуючи гармонійне поєднання когнітивних, емоційних і комунікативних умінь молодших школярів.

Висновки до Розділу 1

Проведений теоретичний аналіз проблеми формування вміння висловлювати власну думку в учнів початкових класів дозволив узагальнити ключові наукові підходи та виявити важливість цього вміння для всебічного розвитку молодшого школяра. З'ясовано, що здатність формулювати, аргументувати й обстоювати власні судження розглядається Державним стандартом початкової освіти як елемент комунікативної та соціальної компетентностей, необхідних для успішної діяльності учня [1]. На нашу думку, ця вимога є цілком закономірною, оскільки саме в молодшому шкільному віці закладаються основи самостійності мислення, навчальної мотивації та здатності до взаємодії.

Аналіз наукової літератури підтвердив, що формування вміння висловлювати власну думку є наскрізним умінням Нової української школи, яке поєднує когнітивні, емоційні, комунікативні та ціннісні компоненти.

Порівняльний аналіз сучасних освітніх програм НУШ (О. Савченко та Р. Шияна) і чинних підручників підтвердив, що обидві освітні моделі створюють умови для розвитку комунікативної компетентності, проте акцентують різні аспекти: програма О. Савченко – на системному розвитку мовлення й текстоцентричному підході, а програма Р. Шияна – на діяльнісних методах, дослідженні та самостійному мисленні учнів.

На нашу думку, ефективність формування уміння висловлювати власні судження значною мірою залежить від того, наскільки вчитель здатний гнучко поєднувати обидва підходи – системний і діяльнісний.

Особливу увагу приділено ролі емоційного інтелекту як складової розвитку аргументованого мовлення. Аналіз теоретичних джерел довів, що усвідомлення власних почуттів і вміння їх виражати створює передумови для осмисленого формування особистої позиції. На мою думку, недооцінювання емоційної складової стає однією з причин формальності дитячих висловлювань, тому педагогові важливо послідовно розвивати емоційно–ціннісний досвід учнів.

Підсумовуючи проведений теоретичний аналіз, можна зробити такі узагальнення:

1. Формування вміння висловлювати власну думку – це складний інтегрований процес, який охоплює когнітивні, емоційні, комунікативні та соціальні аспекти розвитку дитини.

2. Розвиток цього вміння можливий лише за умови системного поєднання психолінгвістичних і педагогічних чинників: мовленнєвої практики, інтерактивних методів, рефлексії та формувального оцінювання.

3. Освітні програми НУШ формують міцне концептуальне підґрунтя, але вимагають високої професійної майстерності педагога, здатного створити умови для відкритого діалогу та розвитку критичного мислення.

4. Емоційний інтелект виступає ключовою умовою осмисленого й аргументованого мовлення, адже через емоції дитина переходить до усвідомлення ідей та їх логічного обґрунтування.

5. Сформованість уміння висловлювати власну думку є індикатором мовленнєвої та соціальної зрілості, здатності дитини до рефлексії, співпраці та відповідального прийняття рішень.

Отже, теоретичні засади, розкриті в першому розділі, підтверджують необхідність створення цілісної методичної системи розвитку уміння висловлювати власну думку. Вони становлять основу для подальшого проєктування й наукового обґрунтування експериментальної методики, спрямованої на формування цього вміння в учнів 3 класу в умовах реалізації Концепції Нової української школи.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ ФОРМУВАННЯ ВМІННЯ ВИСЛОВЛЮВАТИ ВЛАСНУ ДУМКУ ПІД ЧАС РОБОТИ З ТЕКСТОМ У ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

2.1. Аналіз сучасного стану формування вміння висловлювати власну думку під час роботи з текстом у початковій школі

Аналіз сучасної психолого–педагогічної та методичної літератури свідчить, що формування вміння висловлювати власну думку є одним із ключових завдань Нової української школи. Розвиток уміння аргументовано висловлювати свою позицію формується на перетині мовленнєвої, когнітивної та емоційно–ціннісної сфер.

Однак аналіз наукових праць показав, що, попри детальне опрацювання логіко–мовленнєвих умінь (аналіз, переказ, встановлення причинно–наслідкових зв'язків), значно менше уваги приділено розвитку емоційної рефлексії та емоційного інтелекту, які є фундаментом для усвідомленого висловлення власної думки.

Л. Виготський, А. Лурія, О. Леонтьєв підкреслюють, що здатність школяра висловити позицію виникає лише тоді, коли він може зрозуміти та назвати власні емоції. Проте у шкільній практиці емоційні аспекти мовлення висвітлені фрагментарно.

Для виявлення реального стану використання методик розвитку уміння висловлювати власну думку на уроках української мови було проведено анкетування 20 учителів початкових класів ТОВ «ЛІКО–ШКОЛА» (м. Київ).

Результати опитування засвідчили, що більшість учителів (14 із 20) застосовують прийоми розвитку власної думки лише епізодично: на підсумкових бесідах, при аналізі тексту або під час обговорення прочитаного. Лише 6 педагогів зазначили, що працюють над формуванням уміння висловлювати думку систематично та цілеспрямовано.

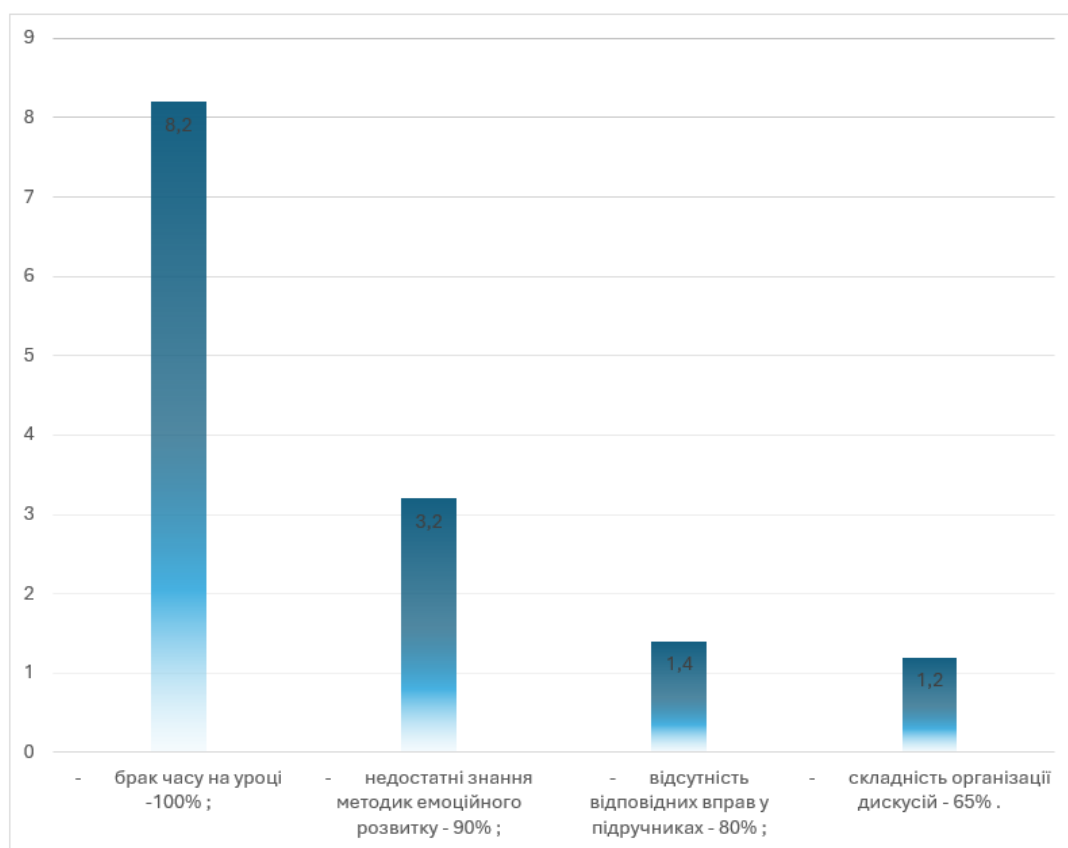
Особливо показовими є дані щодо використання емоційно–орієнтованих підходів. Попри важливість емоційного сприймання тексту, 17 із 20 учителів зізналися, що не приділяють достатньої уваги емоційному висловлюванню дітей, тобто не використовують засоби емоційного інтелекту, хоча саме вони є ключовими для формування усвідомленої особистісної позиції. Отже:

- 65 % не приділяють достатньої уваги емоційному аналізу тексту;
- 20 % застосовують їх іноді;
- 15 % упроваджують регулярно.

Учителі пояснюють відсутність уваги до емоційного аспекту впливом таких чинників:

- брак часу на уроці – 100 % ;
- недостатні знання методик емоційного розвитку – 90 % ;
- відсутність відповідних вправ у підручниках – 80 % ;
- складність організації дискусій – 65 % . (Рис.2.1)

Рис.2.1 Причини відсутності уваги педагогів до емоційного аспекту роботи з текстом.

Опитування дозволило виокремити основні труднощі, з якими стикаються вчителі:

- низький рівень словникового запасу – 90 %;
- страх помилитися або бути осміяним – 75 %;
- складність формулювання власної оцінки прочитаного – 65 %;
- небажання брати участь у дискусії – 50 %;
- відсутність навичок емоційної рефлексії – 85 %.

Ці дані повністю узгоджуються з висновками психологів та моїми спостереженнями, які наголошують, що емоційна невпевненість та недостатність емоційної лексики є частою причиною труднощів у висловленні власної думки.

У відповідях педагогів найчастіше були згадані такі способи:

- робота в парах та групах – 75 %;
- опорні схеми, шаблони – 60 %;
- методи «Коло думок», «Інтерв'ю за текстом» – 50 %;
- ігрові прийоми – 45 %;
- емоційні картки, вправи на емоції – лише 20 % .

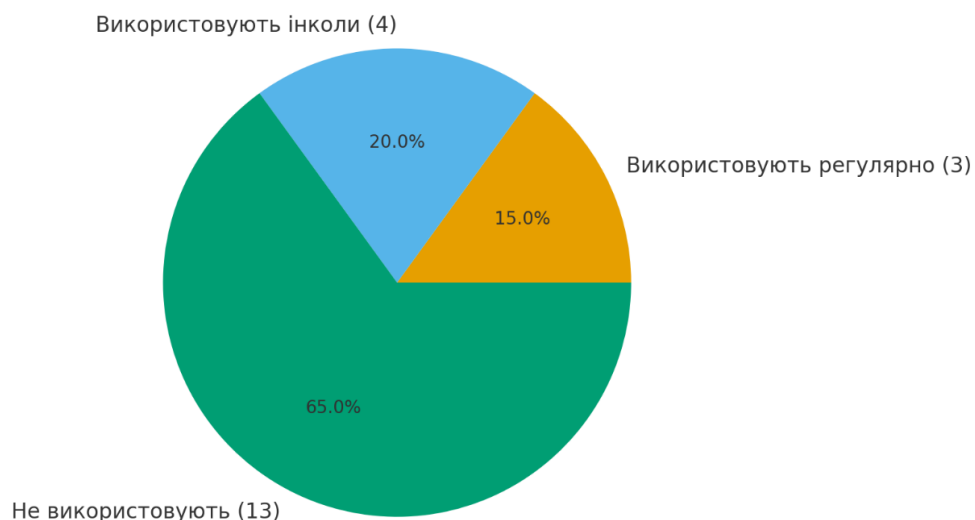
Загалом, дані свідчать, що понад 65 % учителів повністю не використовують емоційно–орієнтованих методик, незважаючи на їхню важливість для формування осмисленого висловлювання.

Надзвичайно низьке використання інструментів емоційного інтелекту підтверджує, що робота з емоціями дітей перебуває на периферії навчального процесу, хоча саме вона визначає глибину, щирість і аргументованість висловлювання.

Приділення уваги емоційному аспекту на уроках української мови:

- використовують регулярно – 15 % учителі;
- використовують інколи – 20 % учителі;
- не використовують зовсім – 65 % учителів (Рис.2.2).

Рис.2.2 Придiлення уваги емоційному аспекту на уроках української мови.

Отже, проведений аналіз літератури та результати опитування дозволяють стверджувати, що сучасний стан формування вміння висловлювати власну думку в учнів початкових класів є недостатнім як з методичного, так і з емоційно–психологічного боку.

Попри наявність методів розвитку критичного мислення, учителі:

- рідко застосовують їх систематично;
- зосереджуються переважно на когнітивному компоненті;
- практично не працюють з емоційною сферою учнів.

Саме брак емоційної складової – здатності учня усвідомити, назвати і пояснити свої переживання – є ключовою причиною труднощів у формуванні якісного, усвідомленого та аргументованого висловлювання. Це підтверджує актуальність розробки методики, яка поєднує роботу з текстом, розвиток емоційного інтелекту та формування критично–мовленнєвих умінь.

2.2. Характеристика методів та прийомів формування в учнів 3 класів уміння висловлювати власну думку

Формування вміння висловлювати власну думку в учнів початкових класів є одним із провідних завдань сучасної мовно–літературної освіти, визначених у

Державному стандарті початкової освіти [1] та Концепції Нової української школи [2]. У цих документах наголошується, що процес навчання має бути спрямований на розвиток ключових компетентностей, зокрема комунікативної, емоційно–ціннісної та критично–мисленнєвої.

Як підкреслює О. Савченко, у процесі роботи з текстом дитина має навчитися не лише розуміти зміст, а й оцінювати дії персонажів, робити висновки й узагальнення, аргументовано висловлювати особисте ставлення [3]. Психолого–педагогічні засади цього процесу спираються на положення Л. Виготського про єдність мислення й мовлення [4] та ідеї Ж. Піаже щодо мовлення як прояву інтелектуального дозрівання дитини [5]. Мовлення розглядається як провідний механізм пізнання та засіб формування особистісних смислів.

Розробка системи вправ і прийомів базується на сучасних дидактичних, психолого–педагогічних підходах: діяльнісному, особистісно орієнтованому, комунікативному та компетентнісному.

Згідно з ідеями Л. Виготського, Д. Ельконіна та Г. Костюка, розвиток мовлення молодших школярів нерозривно пов'язаний із розвитком мислення, діяльності та спілкування [4; 6; 7]. Мовлення виступає і засобом пізнання, і знаряддям формування свідомості. Тому навчальні вправи мають забезпечувати активну розумову діяльність учня, створювати умови для самостійного осмислення інформації й відтворення її у власному висловлюванні.

О. Савченко підкреслює, що навчання в початкових класах має бути організовано так, щоб учень «не лише сприймав і відтворював знання, а й діяв, мислив, ставив запитання, висловлював свої думки» [3]. Отже, кожна вправа повинна стимулювати власну інтелектуально–мовленнєву дію дитини, а не просте репродукування тексту.

Концепція особистісно орієнтованої освіти, розроблена І. Бехом, акцентує увагу на тому, що учень є активним суб'єктом навчання, який формує власну позицію й ставлення до подій [8]. Завдання педагога – створити умови для

самовираження, розвитку емоційного інтелекту та вміння висловлювати власні почуття.

Дослідження Н. Гавриш, О. Тарасенко та інших учених доводять, що емоційно–ціннісний компонент є каталізатором мовленнєвого розвитку: дитина починає висловлювати власну думку тоді, коли з'являється особистісна зацікавленість і емоційний відгук [9; 10]. Ідеї Д. Гоулмана та М. Бракетта про емоційний інтелект підтверджують, що здатність усвідомлювати, називати й регулювати емоції посилює рефлексію та якість висловлювань [11; 12].

Формування вміння висловлювати власну думку неможливе без комунікативного підходу, розробленого у працях М. Вашуленко, О. Пометун, Л. Пироженко та інших [6; 13; 14]. Основна ідея полягає в тому, що мовлення формується у живому спілкуванні – у діалозі, дискусії, співпраці.

Вправи й методичні прийоми розроблялися з урахуванням принципів комунікативності:

- орієнтація на реальні життєві ситуації спілкування (обговорення морального вибору героя, власного досвіду);
- використання інтерактивних методів («Мікрофон», «Незакінчене речення», «Дискусійне коло») [13; 14];
- створення атмосфери діалогу, у якій кожна дитина має право на власну думку й вчиться поважати позицію інших.

Сучасна початкова освіта зорієнтована на формування ключових компетентностей, зокрема вміння спілкуватися державною мовою . Як зазначає К. Крутій, компетентнісний підхід передбачає інтеграцію знань, умінь, емоційного досвіду та цінностей у єдину систему діяльності [15].

Сучасні підходи до навчання мовлення підкреслюють важливість поступового ускладнення завдань, що спрямовують учнів від простого відтворення змісту до самостійного аналізу та творчого формулювання власних думок.

У межах дослідження було розроблено трирівневу систему вправ. Перший рівень охоплював репродуктивні завдання, які допомагали учням опрацьовувати

текст, визначати його тему, основну думку та встановлювати послідовність подій. Другий рівень передбачав аналітико–творчі вправи, спрямовані на осмислення вчинків персонажів, формулювання моральних висновків і зіставлення різних позицій. На третьому рівні застосовувалися творчо–комунікативні завдання, що стимулювали учнів до створення власних усних і письмових висловлювань – відгуків, коротких мініатюр, інтерпретацій або продовжень авторського тексту.

Репродуктивні вправи можуть забезпечити свідоме сприймання змісту, формувати початкові навички переказу й розуміння головної думки.

Приклад організації роботи з текстом: підготовка до сприймання (3–5 хв): мотиваційна бесіда, передбачення змісту за заголовком чи ілюстрацією. Читання тексту (5–7 хв): виразне читання вчителем, потім – окремі уривки у виконанні дітей. Визначення теми й головної думки (5–7 хв): запитання «Про що цей текст?», «Що найважливіше хотів сказати автор?», спільне формулювання. Переказ змісту (10–15 хв): спочатку колективний, потім індивідуальний; уточнення, чи передано головну думку.

Узагальнення (3 хв): «Чого нас навчає цей твір?», «Як би ви вчинили в подібній ситуації?». Такі вправи готують учнів до аналітичного й творчого осмислення тексту.

Аналітико–творчі вправи допомагають навчити аналізувати поведінку героїв, робити моральні висновки, висловлювати аргументовані судження.

Приклади: постановка проблемного запитання, робота з уривком (пошук слів, що розкривають мотиви групова робота), дискусія (представлення позицій «за» і «проти»), рефлексія.

Творчо–комунікативні вправи допомагають розвивати вміння самостійно створювати усні й письмові висловлювання, відстоювати власну позицію, емоційно виражати почуття.

Типові завдання:

1. Твір–мініатюра «Що б я зробив на місці героя?».
2. Висловлення оцінного судження після читання:
«Я вважаю, що герой учинив правильно, бо...»;

«Мені здається, що він помилився, тому що...».

3. Добір заголовка, який передає головну думку твору:
діти пропонують 2 – 3 варіанти й обґрунтовують, вибирають найкращою.

4. Написання відгуку або продовження оповідання:
«Цей твір навчив мене...», «Що сталося потім?».

5. Створення ілюстрації з усним коментарем:
«Я намалював цей момент, бо...», «Ці кольори показують настрій героя...».

Такі вправи забезпечують перехід від простого розуміння до самостійного творчого висловлювання й сприяють формуванню мовленнєвої, емоційно-ціннісної та соціальної компетентностей.

Методичні прийоми стимулювання висловлення власної позиції розроблялися з опорою на інтерактивні технології .

Приєм «Мікрофон». Мета: навчити учнів лаконічно формулювати власну думку та поважати позиції інших. Хід прийому: учитель пояснює правила: говоримо по черзі, коротко, не перебиваємо. Передається умовний «мікрофон» (олівець, м'яч). Кожен учень висловлює свою думку 1–2 реченнями. Повторювати чужу думку не можна – потрібно додати щось своє. Наприкінці учитель узагальнює почуті позиції.

Орієнтовні запитання: «Що найбільше тебе вразило у вчинку героя?», «Чому ти вважаєш, що герой мав рацію / помилився?», «Що б ти зробив на його місці?», «Чого можна навчитися з цієї історії?».

Результат: підвищення мовленнєвої активності, сміливості висловлюватися, формування навички стислого формулювання думки.

Приєм «Незакінчене речення» – формувати вміння будувати тезу та просту аргументацію. Хід прийому: учитель пропонує початок речення. Учні завершують його усно або письмово. Декілька учнів зачитують свої варіанти. Учитель ставить уточнювальні запитання: «Що ти мав на увазі?», «Чи можеш навести приклад?».

Приклади початків речень: «Я вважаю, що герой учинив правильно, бо...», «Мені було шкода героя, коли...», «Цей твір навчив мене, що...», «Я б на місці героя...».

Результат: розвиток уміння чітко формулювати судження й підводити до аргументації.

Прийом «Обери позицію героя» [8; 9; 18]. Мета: розвивати морально-етичне мислення, вміння аналізувати вчинки й порівнювати позиції. Хід прийому: учитель пропонує ситуацію чи конфлікт із тексту. Учні обирають, чию позицію вони підтримують (героя, друга, іншого персонажа). Кожен аргументує свій вибір. Проводиться коротка дискусія.

Орієнтовні запитання: «Кого ти підтримуєш і чому?», «Чи можна виправдати дії героя?», «Які наслідки мав його вибір?».

Результат: формування здатності аргументовано обстоювати власну позицію й усвідомлювати різні точки зору.

Прийом «Як би я учинив на місці героя?» – перенесення ситуації з тексту у власний досвід, розвиток емпатії та рефлексії. Хід: після читання твору вчитель пропонує дітям уявити себе на місці героя. Учні усно або письмово відповідають на запитання (5–7 речень). Відбувається обговорення відповідей.

Орієнтовні запитання: «Що б ти зробив на місці героя і чому?», «Що б ти відчував у цій ситуації?», «Чи був у тебе подібний випадок?».

Результат: розвиток усвідомленості власних рішень, формування моральних орієнтирів.

Прийом «Словесне малювання». Мета: розвивати образність та емоційну виразність мовлення. Хід прийому: учитель читає описовий фрагмент або ключовий епізод. Учні описують словами: місце події, настрої, почуття героя. За потреби використовуються опорні слова, ілюстрації. Учні порівнюють свої описи.

Орієнтовні запитання: «Який настрій переважає в цьому епізоді?», «Якими словами можна передати переживання героя?», «Які кольори ти “бачиш” у цій сцені?».

Результат: збагачення словникового запасу, формування емоційно забарвлених висловлювань.

Гра «Так чи ні? + Чому?» – формувати критичне мислення та навички обґрунтування. Хід прийому: учитель зачитує твердження. Учні обирають «так» або «ні» (підняттям карток або усно). Кожен має пояснити «чому». Учитель порівнює аргументи, підкреслюючи різні підходи.

Приклади тверджень: «Мишеня було хоробрим героєм», «Завжди потрібно говорити правду, навіть якщо це боляче».

Результат: розвиток уміння аргументувати свою позицію.

Гра «Я перетворююсь в героя тексту» – розвивати емпатію, здатність пояснювати мотиви поведінки. Хід прийому: один учень «стає» героєм. Інші ставлять йому запитання. «Герой» відповідає від першої особи. Клас формулює висновок про цього персонажа.

Орієнтовні запитання: «Чому ти так учинив?», «Що ти відчував?», «Чи зробив би ти так само ще раз?».

Результат: поглиблення розуміння персонажа, розвиток рефлексії.

Гра «Дерево рішень». Мета: формувати причинно–наслідкове мислення.

Хід: На дошці зображується «дерево»: стовбур – ситуація, гілки – можливі рішення, «плоди» – наслідки. Учні в групах обирають варіант дій героя. Пояснюють, до яких наслідків він може призвести.

Результат: усвідомлення зв'язку між рішеннями й наслідками, розвиток логічного мислення.

Гра «Емоційний барометр» – розвивати емоційний словник і вміння вербалізувати почуття.

Хід: Учитель демонструє картки–емоції (радість, страх, сором, гордість тощо).

Учні називають ситуації з тексту й життя, у яких ця емоція могла б виникнути. Потім формулюють думку: «Я думаю, герой так учинив, бо він почувався...». Результат: посилення емоційної виразності висловлювань, розвиток рефлексії.

Отже, розроблена система вправ, методичних прийомів та ігор ґрунтується на діяльнісному, особистісно орієнтованому, комунікативному й компетентнісному підходах. Вона забезпечує поступовий перехід від репродуктивного відтворення змісту тексту до аналітичного осмислення та творчого самовираження учнів.

Систематичне використання запропонованих завдань сприяє розвитку в молодших школярів уміння висловлювати власну думку, аргументувати її, емоційно усвідомлювати власні переживання й поважати позицію інших. Такий підхід відповідає вимогам Нової української школи й забезпечує формування не лише мовленнєвої, а й емоційно–ціннісної, моральної та соціальної компетентностей, що було підтверджено результатами експериментального дослідження.

2.3. Експериментальне дослідження ефективності розроблених методичних матеріалів

Формування уміння висловлювати власну думку є важливою наскрізною компетентністю сучасної початкової освіти. Зокрема, Концепція Нової української школи наголошує, що комунікативна компетентність передбачає здатність учня чітко, логічно й аргументовано висловлювати свої судження, виявляючи повагу до співрозмовника та здатність до рефлексії [2]. Згідно з Державним стандартом початкової освіти [1] і дидактичними положеннями О. Савченко [4], розвиток уміння аргументовано висловлюватися відбувається через формування основних мовленнєвих дій – розуміння, осмислення, створення й аналіз висловлювань. Причому вміння обґрунтовувати свою позицію визначається одним із ключових результатів навчання у мовно–літературній галузі.

Науковці підкреслюють необхідність цілісного підходу до оцінювання цього вміння. Так, О. Пошетун і Л. Пироженко [5; 9] розробили модель формувального оцінювання, орієнтовану на розвиток рефлексії, самостійності

мислення та діалогічності. Вони наголошують, що ефективно оцінювання має не лише фіксувати рівень сформованості навички, а й підтримувати учня у процесі самовираження, забезпечуючи внутрішню мотивацію до навчання. Визначає уміння висловлювати власну думку як складне інтегроване утворення, що включає володіння мовними засобами, уміння осмислювати ситуацію спілкування та здійснювати логічне й емоційне структурування висловлення. Подібної позиції дотримується й О. Савченко [4], підкреслюючи, що мовленнєва діяльність молодших школярів є способом вияву їхнього мислення, емоцій та ціннісних орієнтирів. К. Крутій і Л. Кондратенко [14; 7] акцентують увагу на ролі критичного мислення у побудові власних висловлювань – уміння аналізувати, робити висновки й аргументувати сприяє усвідомленню учнем своєї позиції. Це узгоджується з концепціями Л. Виготського, Г. Костюка та Д. Ельконіна [17; 8; 35], які розглядали мовлення не лише як засіб спілкування, а і як механізм мислення, через який особистість формує смисли й цінності. Важливим компонентом є також розвиток емоційного інтелекту, що визначається як здатність розпізнавати, виражати та регулювати власні емоції.

Наші дослідження доводять, що емоційна компетентність підсилює мовленнєву рефлексію, впливає на зміст і форму висловлювань.

Таким чином, систему критеріїв оцінювання сформованості уміння висловлювати власну думку було розроблено на основі трьох методологічних засад:

- мовлення як мовленнєва діяльність;
- компетентнісної;
- висловлювання як інтеграція знань, навичок і особистісних якостей емоційно–ціннісної;
- значущість емоційної виразності, емпатії та рефлексії.

Врачування цих підходів, дало можливість визначити сім ключових критеріїв і показників для оцінювання рівня сформованості вміння висловлювати власну думку молодших школярів. Кожен критерій відображає окремий аспект мовленнєвої діяльності учня – зміст висловлювання, його логічність,

аргументованість, мовне оформлення, оригінальність, рефлексивність та емоційну виразність. Для кожного критерію сформульовано опис показників трьох рівнів: високого, середнього та початкового (Таблиця. 1).

Таблиця 2.1. Критерії і показники рівня сформованості вміння висловлювати власну думку у молодших школярів.

Критерій	Високий рівень (3 бали)	Середній рівень (2 бали)	Початкови й рівень (1 бал)
Змістовність висловлення	Думка чітко сформульована, повністю розкриває тему.	Тема частково розкрита.	Думка нечітка, не відповідає темі.
Аргументованість	Є чіткі аргументи, приклади з тексту або досвіду.	Аргументи часткові.	Аргументи відсутні.
Логічність і послідовність	Висловлення логічне, структуроване.	Є окремі порушення логіки.	Виклад хаотичний, нелогічний.
Мовленнєве оформлення	Мовлення граматично правильне, лексично багате.	Є поодинокі помилки.	Численні граматичні й лексичні помилки.
Оригінальність	Є творчість, власна позиція.	Є спроба самостійності.	Шаблонність мислення.
Рефлексія	Є усвідомлені висновки, самооцінка.	Часткова рефлексія.	Відсутня самооцінка.

Критерій	Високий рівень (3 бали)	Середній рівень (2 бали)	Початкови й рівень (1 бал)
Емоційність виразність	Природна емоційність, виразність мовлення.	Часткова емоційність.	Емоційність відсутня.

Кожен критерій оцінюється за трибальною шкалою: 3 бали – високий рівень, 2 – середній, 1 – початковий. Наведені описи відображають характерні особливості усного чи письмового висловлення учня на відповідному рівні.

Експериментальна перевірка ефективності методики розвитку уміння висловлювати власну думку проводилася серед учнів 3 класу (всього 60 учнів). Дослідження охопило два експериментальні класи (у яких впроваджувалася авторська методика) та два контрольних класи (навчання відбувалося за традиційною програмою). Експеримент складався з двох основних етапів: констатувального (діагностичного) та формувального (впровадження методики з подальшим контрольним зрізом результатів).

На початку експерименту було визначено базовий рівень уміння висловлювати думку в дітей за встановленими критеріями. Учні 3 класу запропонували прочитати художній текст «Хоробре мишеня» (оповідання з підручника «Українська мова та читання» для 3 класу, автори Г. Остапенко, О. Волощенко) [39] та написати власний невеликий твір–роздум (обсягом 5–7 речень) на тему: «Чому мишеня можна назвати хоробрим?». У своїй письмовій роботі діти мали пояснити, як би вони вчинили на місці мишеняті, чи правильно герой побачив ситуацію навколо себе, чи зміг би досягти успіху без сміливості, а також що дало можливість мишеняті відчути себе хоробрим. Завдання також передбачало намалювати ілюстрацію до власного твору, що сприяло залученню творчого потенціалу учнів.

Після виконання письмового завдання проводилася усна рефлексія – обговорення прочитаного твору та власних вражень. Це дозволило оцінити не лише писемне мовлення учнів, а й усне, а також їхню здатність усвідомлювати і

вербалізувати власні почуття. Запитання для підсумкового обговорення були такими:

- 1) Що ти відчував після прочитання твору?
- 2) Як ти вважаєш, що означає бути хоробрим?
- 3) У яких ситуаціях ти відчував(–ла) себе сміливою людиною?
- 4) Як би ти вчинив(–ла) на місці мишеняти?
- 5) Чи завжди хоробрість проявляється у вчинках?
- 6) Що нового ти зрозумів(–ла) після читання цієї історії?

Такі запитання допомогли виявити не тільки рівень розуміння учнями змісту тексту, але й глибину їхніх особистісних суджень, здатність усвідомлювати власні почуття та оцінювати поведінку героїв. Відповіді дітей записувалися або уважно фіксувалися дослідником для подальшого аналізу за критеріями.

На наступному етапі у двох експериментальних класах (разом 30 учнів) протягом визначеного періоду впроваджувалася розроблена методика розвитку зв'язного мовлення та уміння висловлювати думку. Вона включала систему вправ і завдань, спрямованих на поступове вдосконалення кожного із виділених компонентів цього уміння. Зокрема, значна увага приділялася стимулюванню самостійності мислення школярів (творчі письмові завдання, відкриті запитання для дискусій), розвитку критичного мислення (аналіз сюжетів, причинно–наслідкових зв'язків, аргументація власної позиції) та підвищенню емоційної виразності мовлення. Останній аспект реалізовувався через вправи на усвідомлення і вираження емоцій: школярі обговорювали почуття персонажів і власні переживання, пов'язані з ситуаціями з текстів, ділилися прикладами, коли вони самі відчували себе хоробрими чи боязкими. Такий підхід дозволив активізувати в учнях емоційний інтелект та емпатію, що, позитивно впливає на ефективність мовленнєвої діяльності. У контрольному класі (30 учнів) навчання проводилося за традиційною програмою без впровадження спеціальних методик стимулювання мовленнєвої творчості та рефлексії.

Після завершення навчальних дій було проведено контрольний зріз – учні всіх класів (експериментальних і контрольного) виконали підсумкове письмове завдання аналогічного формату (творчий твір–роздум на іншу близьку тему) та взяли участь у підсумковій рефлексійній бесіді. Рівень сформованості уміння висловлювати власну думку оцінювався за тими самими критеріями (змістовність, логічність, аргументованість тощо), що й на початку, що дозволило об’єктивно порівняти зміни в експериментальних групах проти контрольної.

На діагностичному етапі експерименту було з’ясовано, що більшість третьокласників на початку дослідження мають середній або початковий рівень уміння висловлювати власну думку. Лише близько 40 % учнів продемонстрували високий рівень сформованості цього уміння, решта потребували подальшого розвитку мовленнєвих навичок. Нижче наведено кругову діаграму, що відображає відсотковий розподіл рівнів усього вибіркового класу (Рис. 2.3).

Рис. 2.3. Розподіл рівнів сформованості уміння висловлювати власну думку серед третьокласників.

Високий рівень зафіксовано лише у 40,8% учнів, тоді як у 38,8% – середній, а у 20,4 % дітей – початковий. Більшість школярів потребували вдосконалення навичок зв'язного, логічного й аргументованого мовлення.

Як видно з рис. 2.3 тільки 40,8 % учнів 3 класу до початку експерименту мали високий рівень сформованості уміння висловлювати думку. У 38,8 % школярів було виявлено середній рівень оволодіння цим умінням, і ще у 20,4 % – початковий рівень. Отже, менш ніж половина дітей чітко й логічно формулювали свої судження, а кожен п'ятий учень відчував значні труднощі у письмовому вираженні власних думок. Нижче подано деталізовану характеристику груп учнів за рівнями:

- високий рівень – 40,8 % учнів: демонструють чітке, логічне й аргументоване висловлення власних думок, володіють багатим словниковим запасом, вирізняються емоційністю і творчим підходом.

- середній рівень – 38,8 % учнів: частково вміють аргументувати свою позицію, хоча висловлювання не завжди достатньо розгорнуті; потребують допомоги у структуризації тексту та доборі влучної лексики.

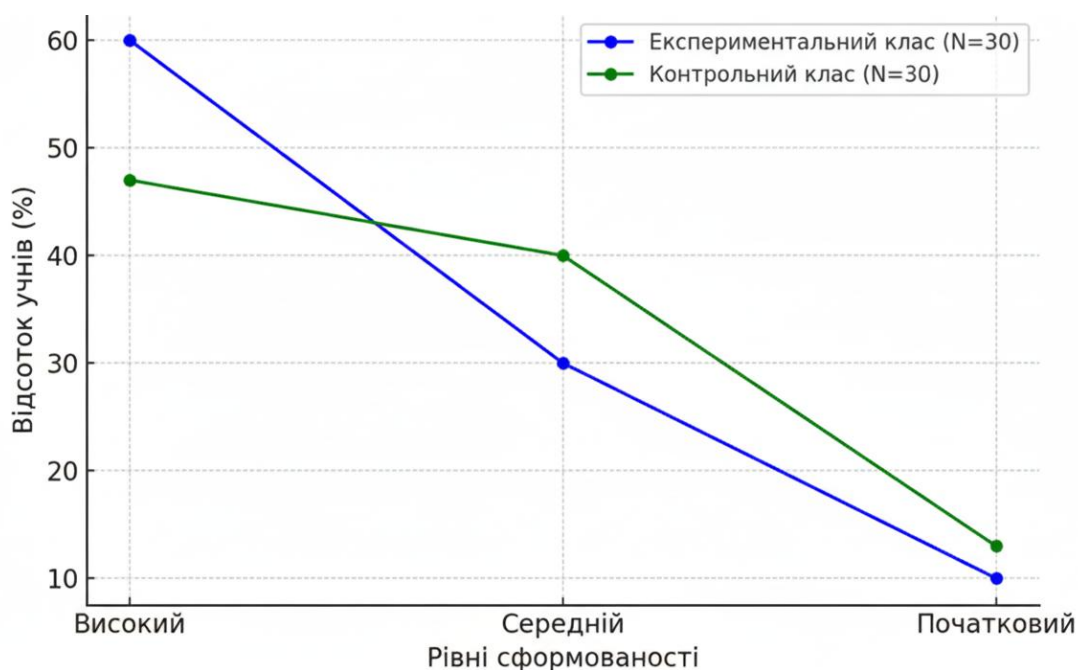
- початковий рівень – 20,4 % учнів: висловлювання фрагментарні, часто нелогічні або слабко пов'язані з темою; бідний словниковий запас, наявні численні мовленнєві помилки, відсутні чіткі аргументи.

Такі результати підтверджують, що на старті експерименту значна частина дітей не мала сформованого вміння повноцінно і переконливо висловлювати свою думку як у письмовій, так і в усній формі. Це підкреслює актуальність розробки спеціальної методики, спрямованої на розвиток зазначеної компетентності.

Після впровадження авторської методики в експериментальних класах було зафіксовано позитивну динаміку рівня мовленнєвих умінь учнів. Діти, які протягом кількох місяців навчалися за спеціальною програмою (виконували творчі завдання, брали участь у рефлексивних обговореннях, практикували висловлення емоцій), показали значно кращі результати, ніж їхні однолітки з контрольного класу. Зокрема частка учнів експериментальних класів з високим

рівнем уміння висловлювати думку зростає з ~40% (на початку) до 60% після завершення навчання. Відповідно, кількість дітей з початковим рівнем у цих класах зменшилася з 20% до близько 10%. У контрольних класах, де спеціальна робота не проводилася, теж спостерігалось певне покращення результатів за рахунок загального навчального прогресу, але воно було менш значимим: частка школярів із високим рівнем підвищилася лише до ~46–47%, а з початковим рівнем знизилася до ~13%.

Рис.2.4 Порівняння рівня сформованості вміння висловлювати власну думку (експериментальний і контрольні класи)

Порівняння підсумкового рівня сформованості вміння висловлювати власну думку в експериментальних (синій колір, N=30) і контрольному (зелений колір, N=30) класах. Діаграма відображає відсоток учнів, що досягли високого, середнього та початкового рівнів після впровадження методики. Як видно, у експериментальній групі частка учнів з високим рівнем є значно вищою (близько 60% проти ~47% у контролі), тоді як учнів з початковим рівнем набагато менше (~10% проти 13% у контрольних класах).

Аналіз порівняльних даних (рис. 2.4.) чітко демонструє перевагу експериментальної методики. Експериментальні класи (сині стовпчики) суттєво перевершують контрольні класи (зелені стовпчики) за кількістю учнів із високим рівнем сформованості мовленнєвого уміння. Натомість частка дітей з початковим рівнем у експериментальній групі є вдвічі меншою, ніж у контрольній. Це вказує на те, що цілеспрямована робота над розвитком зв'язного мовлення, умінням аргументувати свої думки та емоційно забарвлювати висловлення дала відчутний позитивний ефект. Учні, з якими застосовували спеціальні методичні прийоми (обговорення почуттів, творчі письмові вправи, рефлексія щодо прочитаного), навчилися чіткіше формулювати свої думки, будувати висловлювання логічно і послідовно, добирати переконливі аргументи. Вони стали впевненіше висловлюватися як на письмі, так і усно, проявляючи при цьому більше творчості та емоційної виразності. Для прикладу, під час заключної рефлексії учні експериментальних класів давали глибші й розгорнуті відповіді на запитання, наводили власні приклади, тоді як частина учнів контрольного класу все ще обмежувалася односкладними або шаблонними судженнями.

Результати педагогічного експерименту підтвердили ефективність запропонованої методики. Помітне зростання кількості третьокласників з високим рівнем сформованості уміння висловлювати власну думку у експериментальних групах свідчить, що спеціально організована діяльність (з урахуванням рефлексивного та емоційного компонентів) значно покращує цю навичку. Відповідно до концепції НУШ про пріоритет розвитку комунікативної компетентності [2], комплексний підхід, що поєднує когнітивні, мовленнєві й емоційні аспекти, дозволяє учням навчитися впевнено, грамотно і творчо виражати свої думки. Таким чином, гіпотеза дослідження підтвердилася: цілеспрямоване навчання молодших школярів уміння висловлювати власні судження (через розвиток критичного мислення, збагачення словника, стимулювання емоційності та рефлексії) є результативним і може бути успішно інтегроване в освітній процес початкової школи.

Отже, проведене експериментальне дослідження дозволило всебічно оцінити ефективність розробленої методики розвитку уміння висловлювати власну думку молодших школярів у процесі роботи з текстом. Застосування науково обґрунтованих критеріїв, які охоплюють змістовий, логічний, мовленнєвий, емоційний і рефлексивний компоненти, дало змогу об'єктивно виміряти рівень сформованості цього вміння в учнів 3 класу на констатувальному та контрольному етапах експерименту.

На початку дослідження більшість третьокласників продемонстрували середній та початковий рівні сформованості уміння висловлювати думку, що підтверджує актуальність цілеспрямованого педагогічного впливу. Лише 40,8% учнів володіли високим рівнем уміння логічно, переконливо й емоційно виразно формулювати власні судження, тоді як понад 59% потребували розвитку мовленнєвої компетентності, що узгоджується з положеннями НУШ щодо формування комунікативної компетентності [1; 2].

Впровадження методики в експериментальних класах забезпечило суттєве зростання рівня сформованості уміння висловлювати власну думку. Зокрема, частка учнів із високим рівнем підвищилася до 60%, що на 13% більше, ніж у контрольних класах. Водночас кількість дітей із початковим рівнем у експериментальній групі скоротилася майже вдвічі – з 20 % до близько 10 %. На відміну від цього, у контрольних групах покращення було незначним і зумовленим природним навчальним прогресом. Порівняльні дані засвідчили, що найпомітніші зміни відбулися саме у тих учнів, які систематично виконували творчі завдання, працювали з відкритими запитаннями, брали участь у рефлексивних дискусіях та вправлялися у вербалізації власних емоцій.

Отримані результати підтверджують, що інтеграція елементів критичного мислення, рефлексії та емоційного інтелекту є ключовою умовою розвитку уміння висловлювати власну думку молодших школярів. Учні експериментальних класів почали точніше формулювати свої ідеї, логічно структурувати висловлювання, застосовувати аргументацію, а також проявляти більше творчості, самостійності й емоційної виразності. Це свідчить про

розвиток не лише мовленнєвих, а й соціально–комунікативних умінь, що відповідає вимогам Державного стандарту початкової освіти.

Таким чином, експеримент довів результативність розробленої методики. Цілеспрямована робота, що поєднує мовленнєву, когнітивну й емоційну складові, є ефективним засобом розвитку уміння висловлювати власну думку. Гіпотеза дослідження підтвердилася: систематичне використання методичних прийомів, спрямованих на розвиток самостійності мислення, творчого письма, аргументування та емоційної рефлексії, забезпечує істотне зростання рівня сформованості досліджуваного вміння. Отримані результати можуть бути рекомендовані для ширшого застосування у практиці початкової школи та слугувати основою для подальших методичних розробок.

Висновок до 2 розділу

Проведений аналіз психолого–педагогічної та методичної літератури дає підстави стверджувати, що формування вміння висловлювати власну думку посідає провідне місце серед завдань сучасної початкової освіти й розглядається як інтегральна складова комунікативної, когнітивної та емоційно–ціннісної сфер розвитку молодшого школяра. У працях, які проаналізовані в роботі, можна підкреслюється, що здатність дитини аргументовано висловлювати власну позицію формується на перетині мовленнєвих умінь, розвитку мислення та емоційної рефлексії.

Аналіз результатів анкетування педагогів дав змогу виявити низку важливих тенденцій щодо реального стану формування вміння висловлювати власну думку в учнів у практиці сучасної початкової школи.

Результати анкетування засвідчили, що формування власної думки розглядається вчителями як важливий, але не завжди пріоритетний напрям роботи. Лише 6 із 20 опитаних педагогів зазначили, що працюють над розвитком уміння висловлювати думку систематично та цілеспрямовано, тоді як решта 14 учителів використовують відповідні прийоми епізодично – переважно під час

підсумкових бесід, аналізу тексту або обговорення прочитаного. Це свідчить про те, що навіть за наявності декларованих вимог НУШ щодо розвитку комунікативної компетентності робота над умінням висловлювати власну позицію нерідко має фрагментарний характер.

Результати анкетування показали суттєвий дисбаланс між когнітивною та емоційно–ціннісною складовими роботи з текстом. Більшість учителів активно застосовують форми, пов'язані з аналізом змісту, роботою в парах і групах, використанням опорних схем, шаблонів мовлення, прийомів «Коло думок», «Інтерв'ю за текстом», ігрових методів. Водночас інструменти, спрямовані на розвиток емоційного інтелекту, використовують лише 4 учителі. Діаграма показала, що емоційно–орієнтовані підходи регулярно застосовують лише 3 учителі, інколи – 4, а 13 педагогів фактично їх не використовують, тобто понад 65 % респондентів не інтегрують емоційний компонент у системну роботу над висловлюванням.

Було виявлено комплекс об'єктивних та суб'єктивних труднощів, які перешкоджають цілеспрямованому формуванню уміння висловлювати власну думку.

Вчителі вказують на системні причини такої ситуації: брак часу на уроці, недостатнє володіння методиками розвитку емоційного інтелекту, нестача відповідних завдань у підручниках, складність організації дискусій у молодшому шкільному віці. Це підтверджує, що проблема не зводиться лише до «особистого бажання» педагога, а має структурний характер і потребує методичного забезпечення.

Таким чином, результати анкетування дозволяють зробити висновок, що вчителі усвідомлюють важливість формування вміння висловлювати власну думку, але не мають достатньої інструментарію та умов для системної роботи, особливо в частині розвитку емоційного інтелекту. Саме емоційна складова – уміння усвідомити, назвати й пояснити власні переживання – залишається найменш опрацьованою, хоча є ключовою для формування глибокого, щирого й аргументованого висловлювання. Це посилює актуальність пошуку й

упровадження спеціально розробленої методики, яка інтегрує роботу з текстом, емоційний розвиток і критично–мисленнєві вміння молодших школярів.

Педагогічний експеримент, дав змогу емпірично перевірити ефективність розробленої методики розвитку вміння висловлювати власну думку в процесі роботи з текстом.

Констатувальний етап показав, що вихідний рівень сформованості цього вміння є недостатнім. Це повністю узгоджується з даними анкетування вчителів і підтверджує, що без цілеспрямованого педагогічного впливу більшість дітей не досягає бажаного рівня комунікативної компетентності.

Порівняльний аналіз із контрольним класом засвідчив, що покращення результатів в експериментальній групі не можна пояснити лише природним навчальним прогресом. У контрольному класі також спостерігалася певна позитивна динаміка (частка учнів із високим рівнем підвищилася до ~46–47 %, а з початковим рівнем знизилася до ~13 %), однак зміни були менш вираженими й не супроводжувалися такою якісною трансформацією структури висловлювань, як в експериментальних класах. Саме у групі, де послідовно застосовувалися методичні прийоми розвитку критичного мислення та емоційної рефлексії, найяскравіше проявилися зрушення у здатності учнів аргументувати думку, логічно будувати висловлювання, вербалізувати власні почуття.

Комплексний аналіз отриманих даних дозволяє стверджувати, що гіпотеза дослідження підтвердилася: цілеспрямоване, систематичне навчання молодших школярів вміння висловлювати власну думку – через розвиток критичного мислення, збагачення словника, стимулювання емоційності та рефлексії – є результативним і може бути успішно інтегроване в освітній процес початкової школи. Розроблена методика продемонструвала свою ефективність як у кількісних показниках (зростання частки учнів із високим рівнем), так і в якісних характеристиках мовлення (логічність, аргументованість, емоційна виразність, рефлексивність).

Порівняння результатів анкетування вчителів і даних педагогічного експерименту дозволяє зробити узагальнений висновок:

– з одного боку, у шкільній практиці існує дефіцит системної роботи над вмінням висловлювати власну думку, особливо в площині емоційно–ціннісного розвитку;

– з іншого – цілеспрямована, науково обґрунтована методика, яка поєднує роботу з текстом, розвиток емоційного інтелекту та критично–мисленнєвих умінь, дає відчутні позитивні результати вже в межах одного навчального року.

Отже, отримані емпіричні дані не лише підтверджують актуальність проблеми, окресленої в теоретичній частині роботи, а й демонструють реальні можливості підвищення рівня сформованості вміння висловлювати власну думку в учнів 3 класу за умови використання спеціально розробленої методики. Це створює підґрунтя для її ширшого впровадження у практику початкової школи та подальших методичних розробок у напрямі поєднання мовленнєвого й емоційного розвитку молодших школярів.

ВИСНОВКИ

Комплексне дослідження проблеми формування в учнів початкової школи вміння висловлювати власну думку під час роботи з текстом дало змогу підтвердити ефективність запропонованого підходу, що поєднує діяльнісні, емоційно–ціннісні та комунікативні засади навчання.

У результаті аналізу психолого–педагогічної та методичної літератури з'ясовано, що вміння формулювати власну позицію є складним інтегрованим утворенням, яке охоплює когнітивну, емоційну, мовленнєву та соціальну сфери розвитку дитини. Теоретичні основи дослідження опираються на положення Л. Виготського, О. Леонтьєва, А. Лурії, О. Савченко, Н. Бібік, М. Вашуленка, Л. Пироженко, які обґрунтовують взаємозв'язок мислення, емоцій та мовлення у процесі становлення особистості молодшого школяра.

У межах дослідження було розроблено трирівневу систему вправ (репродуктивного, аналітико–творчого та творчо–комунікативного характеру), що реалізується через активну роботу з художнім текстом. Вона передбачає поступове ускладнення мовленнєвих завдань і системне залучення учнів до аналізу змісту, оцінювання поведінки персонажів, формулювання власних суджень та творчої інтерпретації прочитаного. Особливе значення відведено емоційній рефлексії, яка стимулює глибше занурення дитини в морально–ціннісний зміст тексту, активізує її почуття, формує здатність до співпереживання та вербалізації внутрішнього стану.

Результати педагогічного експерименту засвідчили суттєві позитивні зрушення у рівні сформованості досліджуваного вміння в учнів експериментальної групи. Спостерігалось не лише кількісне зростання показників (зменшення частки учнів із низьким рівнем, збільшення – з високим), а й якісна трансформація структури висловлювань: учні активніше використовували логічні зв'язки, формулювали аргументи, виражали власні оцінки, емоції та ставлення до тексту.

Порівняльний аналіз із контрольною групою підтвердив, що виявлені результати не можуть бути пояснені лише природним перебігом навчального процесу. У контрольному класі також спостерігалася позитивна динаміка: частка учнів із високим рівнем уміння висловлювати власну думку підвищилася орієнтовно до 46 – 47 %, а кількість школярів із початковим рівнем знизилася до 13 %. Однак зазначені зміни були менш вираженими й не супроводжувалися настільки глибокими якісними змінами у змісті, логіці та емоційному забарвленні дитячих висловлювань. Найбільш помітні зрушення проявилися саме у тих учнів, які систематично працювали за методикою, що передбачала розвиток критичного мислення, емоційної свідомості та здатності до осмисленої аргументації.

Порівняння даних констатувального та формувального етапів підтвердило, що систематичне використання інтерактивних, діяльнісних і емоційно орієнтованих методів створює сприятливі умови для розвитку в учнів здатності висловлювати індивідуальні оцінки, позиції та судження. Отримані результати доводять практичну цінність методики та можливість її впровадження у навчальний процес початкової школи.

Таким чином, узагальнюючи результати теоретичного та практичного дослідження, можна стверджувати:

1. Формування вміння висловлювати власну думку є важливою умовою розвитку мовленнєвої, комунікативної, емоційно–ціннісної та соціальної компетентностей учнів початкової школи.
2. Ефективність цього процесу залежить від створення емоційно безпечного, підтримувального освітнього середовища та використання методів, що стимулюють мислення, діалог, творчість і рефлексію.
3. Систематична робота з текстом, особливо художнім, забезпечує розвиток як змістових, так і емоційних складників висловлювання.
4. Розроблені методи та прийоми є результативними і можуть бути рекомендовані для практичного використання на уроках української мови в початковій школі.

Отже, поставлена мета дослідження досягнута, завдання виконані. Розвиток уміння аргументовано висловлювати власну думку можливий за умов використання емоційно–ціннісних, діяльнісних і комунікативних методів роботи з текстом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний стандарт початкової освіти : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87.
2. Концепція «Нова українська школа» МОН України. Київ, 2016.
3. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Київ : Либідь, 2003.
4. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання. Київ : Либідь, 2008.
5. Богуш А. М., Беленька Г. В. Мовленнєвий розвиток дітей. Одеса : ПНЦ АПН України, 2010.
6. Брунер Д. Процес освіти пер. з англ. Київ : Освіта, 1996.
7. Ващуленко М. С. Методика навчання української мови у початковій школі. Київ : Освіта, 2011.
8. Гавриш Н. В. Формування мовленнєвої компетентності дітей. Київ : Світич, 2011.
9. Гавриш Н. В. Ігрові технології у розвитку комунікативних умінь учнів молодших класів. *Початкова школа*. 2015. № 5. С. 12–16.
10. Калмикова Л. О., Кононко О. Л. Психолого–педагогічні засади мовленнєвого розвитку дітей. Київ : Інститут педагогіки НАПН України, 2015.
11. Крамаровська С. І. Інтерактивні методи розвитку критичного мислення молодших школярів. Київ : Освіта, 2018.
12. Кондратенко Л. В. Розвиток критичного мислення молодших школярів у процесі навчання. Харків : Основа, 2020.
13. Костюк Г. С. Навчально–виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Рад. школа, 1989.
14. Крутій К. Л. Мовленнєва діяльність у контексті компетентнісного підходу. Дніпро : Інновація, 2018.
15. Коваленко О. В. Методика розвитку писемного мовлення учнів початкової школи. Харків : Основа, 2018.

16. Мельничайко В. Я. Теорія і практика навчання рідної мови в початковій школі. Київ : Либідь, 2019.
17. Пометун О. І. Формувальне оцінювання в початковій школі: методичні орієнтири. Київ : Інститут педагогіки НАПН України, 2021.
18. Пометун О. І., Пироженко Л. А. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ : А.С.К., 2004.
19. Пироженко Л. А. Комунікативна компетентність як основа соціалізації особистості. Київ : Інститут педагогіки НАПН України, 2012.
20. Пироженко Л. А. Розвиток мислення та мовлення дітей молодшого шкільного віку. Київ : Педагогічна думка, 2017.
21. Прокопенко О. В. Розвиток творчого письма молодших школярів у контексті компетентнісного навчання. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2021.
22. Притулик Н. В. Формування умінь українського комунікативного мовлення першокласників в умовах двомовності. *Початкова школа*. 2004. № 6. С. 12–15.
23. Роджерс К. Вчитися бути вільним. Київ : Юніверс, 2001.
24. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. Київ : Генеза, 2019.
25. Савченко О. Я. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти I ступеня (3–4 класи) під кер. О. Я. Савченко. Київ : МОН України, 2022. 56с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Savchenko.pdf> (Дата звернення: 17.11.2025.)
26. Семенова І. М. Емоційна грамотність у початковій школі: методика формування. Київ : Педагогічна думка, 2022.
27. Шелестова Т. О. Розвиток мовлення молодших школярів засобами інтерактивних технологій. Київ : Освіта, 2015.
28. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ : Радянська школа, 1977.

29. Тарасенко О. М. Емоційно–ціннісний компонент розвитку мовлення молодших школярів. Дніпро : Інновація, 2020.

30. Волощенко О., Козак О., Остапенко Г. Методичний супровід підручника «Я досліджую світ». 3 клас. Київ : Освіта, 2021. URL: <https://svitdovkola.org> (дата звернення: 10.11.2025).

31. Васютіна Т., Коваль Т., Тарасенко О. Особливості використання практичних матеріалів DOCCU (проект розвитку громадянських компетентностей) у початковій школі. Актуальні проблеми гуманітарних наук. 2021. № 46. С. 52–58.

32. Освіторія. Усе про підручники НУШ: що треба знати про різні програми початкової школи . Освіторія, 2020.

URL:<https://osvitoria.media/opinions/use-pro-pidruchnyky-nush-shho-treba-znaty-pro-rizni-programy-pochatkovoyi-shkoly/> (дата звернення: 15.11.2025.)

33. Шиян Р. Б. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти I ступеня (3–4 класи) під кер. Р. Б. Шияна. Київ : МОН України, 2018(оновл. 2022). URL:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2018/03/22/typova-osvitnya-prohrama-1-4-shyyan.pdf> (дата звернення: 08.11.2025.)

34. Виготський Л. С. Мислення і мовлення. Київ : Радянська школа, 1982.

35. Піаже Ж. Психологія дитини. Київ : Основи, 2000.

36. Піаже Ж. Моральне судження у дитини. Київ : Основи, 2001.

37. Ельконін Д. Б. Психологія навчання молодшого школяра. Київ : Педагогічна думка, 2015.

38. Янко Н. О. Психологічні особливості розвитку мовлення молодших школярів. Київ : Освіта, 2017.

39. Остапенко Г. С., Савчук І. О., Волощенко О. В. Українська мова та читання : підруч. для 3 кл. закладів загальної середньої освіти. Серія «Світоч». Київ : Освіта, 2021. 160 с.
40. Антошка С. Розвиток емоційного інтелекту в учнів початкової школи. *Збірник наукових праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*. 2024. № 3. С. 45–52.
41. Білоусова Н. В., Голубовська І. В., Підгурська В. Ю. Розвиток емоційного інтелекту здобувачів освіти на уроках мовно–літературної освітньої галузі. *Початкова школа*. 2024. № 2. С. 269–276.
42. Корольова О. В. Розвиток емоційного інтелекту молодших школярів. *Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2022. Вип. 73 (1). С. 160–166.
43. Котик Т. В. Теорія і практика формування емоційного інтелекту в учнів Нової української школи : навч.–метод. посіб. Київ : ІМЗО, 2020. 96 с.
44. Помиткіна Л. В. Емоційний інтелект: теорія і практика : монографія. Київ : КНЕУ, 2015. 348 с.
45. Демченко В. Емоційний інтелект як засіб підвищення когнітивних та креативних можливостей молодших школярів. *Нова педагогічна думка*. 2021. № 4 (108). С. 119–123.
46. Одарчук Н. А. Наукові актуалітети розвитку емоційного інтелекту молодших школярів. *Academic Studies. Series: Pedagogy*. 2023. № 2. С. 102–108.
47. Тарасенко О. М. Емоційно–ціннісний компонент розвитку мовлення молодших школярів. Дніпро : Інновація, 2020. 188 с.
48. Мельник О. М. Розвиток емоційного інтелекту молодших школярів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі*. 2020. Вип. 73 (1). С. 143–148.
49. Goleman D. *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. New York: Bantam Books.
50. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Чому він може значити більше, ніж IQ. Київ : Наш формат, 2020.
51. Mayer J. D., Salovey P., Caruso D. The Ability Model of Emotional Intelligence: Principles and Updates. *Emotion Review*, 2016. Vol. 8(4), pp. 290–300.

52 . Brackett M. A. Permission to Feel: Unlocking the Power of Emotions to Help Our Kids, Ourselves, and Our Society Thrive. New York: Celadon Books, 2019.

53 . UNESCO. Learning to Live Together: Education for Intercultural Understanding and Emotional Development. Paris : UNESCO, 2020.

ДОДАТКИ

Додаток А

План–конспект уроку української мови та читання (3 клас)

Тема уроку: Велика подорож маленького героя. Опрацювання ескімоської народної казки «Велика подорож маленького мишеняти». Розвиток уміння висловлювати власну думку.

Мета:

Формування предметних компетентностей: удосконалювати навички свідомого та виразного читання; вчити аналізувати вчинки персонажів, визначати головну думку твору; формувати вміння висловлювати власне ставлення до прочитаного та аргументувати його.

Формування ключових компетентностей:

- *Вільне володіння державною мовою*: уміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття.

- *Громадянська та соціальна*: співпраця в групі/парі, виявлення толерантності, здатність до співпереживання.

- *Емоційний інтелект*: розпізнавання власних емоцій та емоцій персонажа.

Очікувані результати :

- 3 МОВ 2.1: Читає вголос правильно, свідомо, виразно.

- 3 МОВ 2.2: Відповідає на запитання за змістом прочитаного; пояснює вчинки персонажів; визначає тему і основну думку.

- 3 МОВ 2.4: Висловлює власні почуття та враження від прочитаного.

- 3 МОВ 3.1: Створює короткі письмові висловлення (есе) на задану тему, висловлюючи власну думку.

Обладнання: Підручник «Українська мова та читання» 3 клас (автор Ганна Остапенко, видавництво «Світоч»), картки для вправи «Емоційний термометр», картки «Світлофор», кольорові олівці, іграшковий мікрофон.

Тип уроку: Урок формування вмінь та навичок (робота з текстом).

ХІД УРОКУ

I. Вступна частина (Організація та мотивація)

1. Емоційне налаштування. Вправа «Емоційний термометр» *Учитель*: Доброго дня! Розпочнемо наш урок з перевірки "погоди" в нашому класі. Подивіться на «Емоційний термометр» (на дошці смайли: Радість ●, Спокій ●, Сум/Тривога ●).

Покажіть карткою або жестом колір, який відповідає вашому настрою.

Міні-бесіда: Чому важливо розуміти свій настрій перед роботою? (Щоб керувати ним, щоб не заважати іншим, щоб краще працювати).

2. Актуалізація опорних знань. Метод «Мікрофон» *Учитель передає уявний мікрофон учням*.

Питання 1: Як ви розумієте слово «хоробрість»? (Це сміливість, вміння долати страх, рішучість).

Питання 2: Чи залежить хоробрість від зросту чи сили? (Ні, маленькі теж можуть бути хоробрими).

3. Повідомлення теми та завдань уроку *Учитель*: Сьогодні ми познайомимося з ескімоською народною казкою про крихітного героя, який вважав себе велетнем. Ми з'ясуємо, що ж таке справжня хоробрість, і будемо вчитися аргументувати свою думку.

II. Основна частина (Дослідження та діяльність)

1. Передбачення за заголовком

– Прочитайте назву: «Велика подорож маленького мишеняти».

– Як думаєте, куди могло вирушити мишеня? Кого воно могло зустріти?

2. Первинне сприймання тексту (Читання вчителем або комбіноване) *Учитель читає текст виразно, змінюючи інтонацію. Учні сліdkують*.

Текст казки :

Велика подорож маленького мишеняти (Ескімоська народна казка)

Якось вирушило мишеня в подорож. Бабуся напекла йому в дорогу коржів і провела до виходу з нори. Вийшло мишеня рано–вранці, а ввечері повернулося додому.

— Ох, бабуся! – закричало мишеня.

– Виявляється, я – найсильніший, найспритніший, найхоробріший в усій тундрі! А я про це і не знав!

– Як же ти про це дізнався? – спитала бабуся.

– А ось як, – почало розповідати мишеня.

– Вийшов я з нори, ішов, ішов і прийшов до моря. Море велике, хвилі по ньому так і ходять! Але я не злякався, кинувся у воду і переплив море. Навіть сам здивувався, як я добре вмію плавати.

– Де ж твоє море? – запитала бабуся.

– На схід від нашої нори, – відповіло мишеня.

– Знаю я це море. Нещодавно проходив там олень, тупнув ногою і в сліду застоюлася вода.

– Ну тоді слухай, що було далі, – сказало мишеня.

– Обсушився я на сонечку і пішов. Бачу–стоїть гора, висока–височенна. Не обходити ж, думаю, гору. Розбігся і перестрибнув її. Навіть сам здивувався, як я високо стрибаю.

– І гору твою я знаю, – сказала бабуся.

– За ямкою з водою стоїть купина, а на ній росте трава. Мишеня зітхнуло, але продовжило свою розповідь.

– Іду я далі, дивлюся – б'ються два ведмеді. Білий і бурий. Але я не злякався, скочив між ними і розкидав їх у різні боки. Навіть сам здивувався, що один з двома ведмедями впорався.

Бабуся замислилася, а потім сказала: – Ось хто твої ведмеді – біла міль і муха. Тут мишеня гірко заплакало: – Отже, я не сильний, не спритний і не хоробрий. Переплив копитний слід, перестрибнув купину, розкидав у різні боки міль та муху. Тільки й усього! Але бабуся засміялася і сказала:–Для такого маленького мишеняти і копитний слід–море, і купина–гора, і міль із мухою–ведмеді. Якщо ти всього цього не злякався, ти і справді найсильніший, найхоробріший і найспритніший в усій тундрі.

3. Перевірка первинного сприймання

– Які емоції викликала у вас казка? (Здивування, сміх, жалість до мишеняти).

– Хто головні герої?

– Чому мишеня заплакало в кінці розповіді?

4. Словникова робота (Довідкове бюро) Пояснення слів, які можуть бути незрозумілими:

– *Тундра*–природна зона на півночі, де дуже холодно і мало дерев.

– *Купина*–горбик на лузі або болоті, порослий травою чи мохом.

5. Аналіз змісту з елементами вибіркового читання

– Знайдіть у тексті і прочитайте, що мишеня назвало "морем". (Слід від оленя).

– Що насправді було "горою"? (Купина).

– Ким виявилися "ведмеді"? (Міль і муха).

– Прочитайте слова бабусі в кінці казки. Чому вона все ж таки назвала мишеня хоробрим?

6. Руханка (Фізкультхвилинка) *Учитель пропонує дітям відтворити рухи мишеняти: "пливемо" (рухи руками), "стрибаємо через гору" (стрибки на місці), "розбороняємо ведмедів" (рухи руками в сторони).*

7. Вправа на розвиток критичного мислення «Обери позицію» *Ситуація:* Уявіть, що ви – мишеня, і бачите перед собою величезну "воду" (слід оленя).

Варіант А: Я обійду, бо страшно змокнути.

Варіант Б: Я попливу, бо мені цікаво і я хочу дістатися іншого берега. *Діти обирають варіант і коротко пояснюють свій вибір (усно).*

8. Письмова робота. Вправа «Твоя думка» (Робота в зошиті) *Завдання:* Напишіть 3–4 речення, відповідаючи на питання: «Чи вважаю я мишеня хоробрим?». Використовуйте слова–підказки:

- Я вважаю, що...

- Тому що...

- Наприклад...

(Диференціація: Учням, яким важко писати, вчитель пропонує картку з незакінченими реченнями, де треба вставити лише ключові слова).

9. Творче завдання «Малюнок сміливості» (за наявності часу) Намалювати схематично, яким мишеня бачило світ (великі хвилі, величезна гора) і яким світ був насправді (слід, купина).

III. Заключна частина (Рефлексія)

1. Підсумок уроку

- *Учитель:* Чи змінилася ваша думка про те, хто може бути хоробрим?

- *Висновок:* Хоробрість – це не відсутність страху, а здатність діяти, незважаючи на перешкоди, якими б великими вони нам не здавалися.

2. Рефлексія «Світлофор»

● (Зелений): Мені було легко працювати, я все зрозумів і написав есе.

● (Жовтий): Були моменти, коли я вагався, але впорався.

● (Червоний): Мені було складно висловлювати думку.

3. Домашнє завдання (на вибір)

1. Розказати цю казку батькам від імені бабусі.

2. Написати 2 речення про свій власний хоробрий вчинок (навіть маленький, наприклад: зізнався у провіні, захистив друга, зайшов у темну кімнату).

План–конспект уроку української мови та читання (3 клас)

Тема уроку: Що робить свято незабутнім? Опрацювання уривка з повісті Астрід Ліндгрєн «Мої найкращі іменини» (з книги «Ми всі з Гамірного»). Розвиток уміння висловлювати та аргументувати власну думку.

Мета:

Формування предметних компетентностей:

- *Навчальна*: вдосконалювати навички свідомого читання, вчити визначати послідовність подій, характеризувати вчинки героїв, знаходити в тексті опис емоцій.

- *Розвивальна*: розвивати вміння будувати зв'язні висловлювання (есе), добирати переконливі аргументи, робити висновки.

- *Виховна*: виховувати повагу до сімейних традицій, уміння бути вдячним, розуміння цінності нематеріальних подарунків (уваги, турботи).

Формування ключових компетентностей:

- *Вільне володіння державною мовою*: уміння висловлювати думки усно та письмово.

- *Емоційний інтелект*: здатність розпізнавати почуття героїв та власні емоції.

- *Соціальна*: здатність взаємодіяти в родині та колективі.

Очікувані результати (за програмою О. Савченко):

- 3 МОВ 2.1: Читає вголос правильно, свідомо, виразно; розуміє зміст прочитаного.

- 3 МОВ 2.2: Аналізує вчинки персонажів, висловлює своє ставлення до них.

- 3 МОВ 2.4: Висловлює власні емоції, пов'язані з прочитаним твором.

- 3 МОВ 3.1: Створює письмові висловлення (есе) на задану тему, використовує слова–маркери аргументації («я вважаю», «тому що»).

Обладнання: Підручник («Світоч», Г. Остапенко), картки для вправи «Настрій у смайликах» (😊, 😐, 😞), папір А4 для малювання, кольорові олівці.

Тип уроку: Урок формування вмінь та навичок (робота з художнім текстом, розвиток мовлення).

ХІД УРОКУ

І. Вступна частина (Організація та мотивація)

1. Емоційне налаштування. Вправа «Настрій у смайликах» *Учитель:* Доброго дня! Перед початком роботи визначимо наш настрій. Оберіть смайлик, який відповідає вашому стану: 😊 (радісний), 😐 (спокійний), 😞 (сумний).

- *Запитання:* Чому ти обрав саме такий смайлик? (1–2 учні).

2. Мотивація навчальної діяльності *Учитель:* Сьогодні ми поговоримо про свято, яке кожен чекає цілий рік – день народження.

- *Проблемне запитання:* Як ви гадаєте, що робить це свято справді незабутнім? Це дорогі іграшки? Чи, можливо, люди, які поруч, та їхні вчинки?

3. Повідомлення теми та завдань уроку Сьогодні ми прочитаємо уривок з повісті відомої шведської письменниці Астрід Ліндгрєн «Ми всі з Гамірного». Уривок називається «Мої найкращі іменини». Ми дізнаємося, який подарунок став найкращим для героїні, і спробуємо написати власний твір про найцінніші подарунки.

II. Основна частина (Діяльність та дослідження)

1. Первинне сприймання тексту *Учитель читає текст (або комбіноване читання: вчитель починає, учні продовжують «ланцюжком»).*

Текст твору (за Астрід Ліндгрєн):

Мої найкращі іменини

Я вважаю, що мій день народження і Різдво – два найкращі дні в році. Найкращий день народження я мала тоді, коли мені виповнилося сім років. Ось як усе відбувалося.

Прокинулась я дуже рано. Тоді я жила в кімнаті Лассе і Буссе. Вони ще спали. Моє ліжко скрипить, і я почала крутитися туди–сюди, щоб воно закрипіло ще дужче і Лассе та Буссе прокинулися. Я не могла їх погукати, бо коли в когось іменини, він має вдавати, що спить, аж поки хтось його розбудить. Та вони спали й не переймалися тим, що треба мене будити. Я так сильно скрипіла ліжком, що врешті Буссе прокинувся, сів на ліжку й заходився куйовдити собі чуба. Потім він розбудив Лассе, і вони крадькома вийшли на горище й спустилися сходами. Я чула, як мама в кухні торохтіла посудом, і від хвилювання ледве могла спокійно лежати.

Нарешті я почула тупіт на сходах і щосили заплющила очі. І ось – рип, двері відчинилися, і на порозі з'явилися тато, мама, Лассе, Буссе і Агда – наша служниця. Мама тримала тацю, на якій стояла чашка гарячого шоколаду, ваза з квітками і великий пиріг, посипаний цукром та родзинками, з кремівим написом «Лісі 7 років». Його спекла Агда. Однак не було ніяких подарунків, і я вже стала думати, що це якісь дивні іменини.

Аж тут тато сказав:

– Пий швидше шоколад та підемо шукати подарунки.

Я зрозуміла, що вони приготували для мене несподіванку, і швиденько випила шоколад.

Потім мама зав'язала мені очі рушничком, а тато покрутив сюди і туди, а тоді кудись поніс, хоч мені не видно було куди. Я чула, що Лассе та Буссе бігли поруч, бо пощипували мене за пальці й питали:

– Угадай, де ти?

Тато спустився зі мною сходами, походив колами, і на якусь мить я відчула, що ми надворі, а за хвильку він знову піднявся сходами. Аж нарешті мама зняла з моїх очей рушничок.

Тоді я побачила, що ми опинились у кімнаті, якої я раніше не бачила. Принаймні так мені спершу здалося. Потім я виглянула у вікно і побачила Північну садибу. Там біля вікна стояли Брітта й Анна і махали мені рукою. Тоді я зрозуміла, що ми в колишній бабусиній кімнаті, і що тато так довго йшов сюди, аби збити мене з пантелику. Бабуся жила в нас, коли я була зовсім мала, проте кілька років тому перебралася до тітки Фріди.

Відтоді в цій кімнаті мама тримала верстат і купу старих речей. Проте тепер тут не було ні верстата, ні тих старих речей.

Кімната стала така гарна, що мені здалося, наче її облаштував якийсь чарівник. Мама сказала, що її справді облаштовував один чарівник, тобто тато, і це буде моя власна кімната, яку вони мені дарують на день народження. На radoщах я заверещала, бо мені здалося, що це найкращий іменинний подарунок, який я коли-небудь отримувала. Тато зізнався, що мама також допомагала йому вичаровувати. Тато вичарував сюди шпалери – оці красивенні шпалери в дрібнесенькі квіточки, а мама – фіранки на вікна. Вечорами тато пропадав у майстерні й вичаклював письмовий столик, круглий стіл, полицю і три стільці, а потім усе це пофарбував набіло.

2. Перевірка розуміння змісту

Бесіда за змістом:

1. Чому дівчинка прокинулася так рано? (Хвилювалася, чекала свята).
2. Чому вона скрипіла ліжком? (Хотіла розбудити братів, але мала вдавати, що спить, за традицією).
3. Що було на таці, яку принесла мама? (Шоколад, квіти, пиріг).
4. Чому дівчинка спочатку здивувалася? (Не побачила подарунків).
5. Який головний сюрприз приготувала родина? (Власну кімнату).
6. Хто був тим "чарівником", що облаштував кімнату? (Тато і мама).

3. Емоційно–ціннісний аналіз. Вправа «Три серця» *Учитель пропонує учням знайти в тексті та зачитати моменти, що відповідають "серцям":*

- Жовте серце: Момент, що розчулив або змусив усміхнутися (наприклад, як вона скрипіла ліжком).
- Червоне серце: Найважливіший момент (радість від кімнати, праця батьків).
- Синє серце: Момент, який здивував або викликав питання (чому немає подарунків одразу?).

4. Розвиток власної думки та аргументації Вправа «Обери і доведи» *Учитель зачитує твердження, учні погоджуються («+») або ні («-») і пояснюють чому.*

1. «Найкращий подарунок – це те, що зроблено з любов'ю».
2. «Матеріальні подарунки (іграшки) важливіші за увагу родини».
3. «Для Лісі було важливо, що тато сам зробив меблі, а не купив їх».

Зразок відповіді учня: – Я вважаю, що увага важливіша, тому що іграшка може зламатися, а любов батьків залишається назавжди.

5. Письмова робота. Творче письмо (Есе)

Тема: «Мій найкращий подарунок».

Інструктаж: Напишіть невеликий твір (5–7 речень), використовуючи план.

План на дошці:

1. Що це був за подарунок?
2. Хто його подарував?
3. Чому він став для тебе особливим? (Це була мрія? Це зроблено власноруч? Це було неочікувано?).
4. Які почуття ти переживав?

Опорні слова: *Я вважаю..., на мою думку..., найбільше мені запам'яталося..., тому що...*

6. Творче завдання (Інтеграція з мистецькою галуззю) *Завдання:* Намалюйте момент з оповідання, який вам найбільше сподобався (сюрприз із пов'язкою на очах, святковий сніданок або нова кімната). Підпишіть малюнок одним реченням: «*Я обрав цей момент, тому що...*».

III. Заключна частина (Рефлексія)

1. Підсумок уроку. Метод «Незакінчені речення»

– Сьогодні я зрозумів, що найцінніші подарунки – це...

– Мене вразило, як тато і мама Лісі...

– Мені було легко/важко писати про...

2. Домашнє завдання (на вибір)

1. Творче: Написати 5–6 речень на тему: «Який сюрприз я хочу зробити своїм рідним?» (не купити, а зробити/організувати).

2. Мистецьке: Намалювати свою «Кімнату мрії» і підписати, що в ній є "чарівного".

Опитувальник для вчителів початкових класів щодо використання методик розвитку власної думки в учнів.

1. Ваш педагогічний стаж :
  - до 5 років
  - 5–10 років
  - 11–20 років
  - понад 20 років
2. У якому класі або класах Ви викладаєте на даний момент?
(Вкажіть, наприклад: 1–А клас, 3–Б клас тощо)
3. У яких навчальних ситуаціях або видах діяльності (урок, групова робота, проєкт, обговорення тощо) Ви найчастіше стимулюєте дітей до самостійного висловлення думок?
4. Які методики або прийоми Ви використовуєте на уроках, щоб заохотити учнів висловлювати власну думку?
5. З якими труднощами або проблемами Ви найчастіше стикаєтеся, коли намагаєтеся розвивати в учнів уміння формулювати та відстоювати власну думку?
6. Як Ви зазвичай долаєте ці труднощі? Які методи або педагогічні стратегії вважаєте найбільш ефективними для цього?
7. Які, на Вашу думку, вправи, формати або методики є найефективнішими для розвитку самостійності мислення та аргументованого висловлення у дітей молодшого шкільного віку?

